

СНА-остале активности које Заводу за вредновање квалитета - прилог

Председник Школског одбора

(Ненад Пауновић)

Садржај

Садржај	2
СНА-остале активности које Заводу за вредновање квалитета - прилог.....	3
ДРАМСКА УМЕТНОСТ 5 и 6	8
ДРАМСКА УМЕТНОСТ 7 и 8	14
ШАХ -ВИШЕ ОД ИГРЕ 5 и 6	23
ШАХ -ВИШЕ ОД ИГРЕ.....	23
КАКО ВИДИМ СЕБЕ И ДРУГЕ - ИНТЕРКУЛТУРАЛНО УЧЕЊЕ 7 и 8.....	31
БЕЗБЕДНО У САОБРАЋАЈУ 7 и 8	39
План рада музичке секције (хор)	51
ХОР И ОРКЕСТАР – од V до VIII разреда	52

Садржај	2
СНА-остале активности које Заводу за вредновање квалитета - прилог.....	3
ДРАМСКА УМЕТНОСТ 5 и 6	9
ДРАМСКА УМЕТНОСТ 7 и 8	15
ШАХ -ВИШЕ ОД ИГРЕ 5 и 6	24
ШАХ -ВИШЕ ОД ИГРЕ.....	24
КАКО ВИДИМ СЕБЕ И ДРУГЕ - ИНТЕРКУЛТУРАЛНО УЧЕЊЕ 7 и 8.....	31
БЕЗБЕДНО У САОБРАЋАЈУ 7 и 8	40
План рада музичке секције (хор)	52
ХОР И ОРКЕСТАР – од V до VIII разреда	53

СНА-остале активности које Заводу за вредновање квалитета - прилог

Слободне наставне активности (у даљем тексту СНА), су део плана наставе и учења који школа планира Школским програмом и Годишњим планом рада. Ученици у сваком разреду, од петог до осмог, бирају један од три програма СНА који школа нуди што значи да ће сваки ученик током другог циклуса основног образовања и васпитања похађати четири различита програма. Ученици и њихови родитељи се пре избора упознају са понуђеним програмима на часу одељенског старешине, на родитељском састанку, путем сајта школе лифлета и др. Одабрани програми СНА су за ученика обавезни, са фонд од једног часа недељно а успех се изражава описном оценом и не утиче на општи успех.

Програми СНА, као и сви други програми обавезних предмета, садрже циљ, компетенције, исходе, теме, кључне појмове садржаја, упутство за дидактичко-методичко остваривање и оцењивање ученика.

Већ увидом у циљеве програма СНА може се видети са каквом идејом су уведени. У њима је фокус на оснаживању ученика да се што успешније снађу у свету који их окружује (како тренутно тако и у будућности) а који се брзо мења и тражи адаптивност, отвореност за промене, сарадњу, креативност, одговорност, планирање али и критичко промишљање, опрезност и предвиђање, као и коришћење на правилан начин нових технологија. У наставку текста су дати примери неких циљевих програма СНА а подебљане су кључне речи у њима.

Циљ учења слободне наставне активности Вежбањем до здравља је да ученик овлада знањима, развије вештине и формира ставове и вредности од значаја за одговоран однос према сопственом здрављу, физичком вежбању и здравим животним навикама.

Циљ учења слободне наставне активности Медијска писменост је да подстакне развој медијске културе ученика и допринесе јачању способности разумевања, деконструкције и креирања медијских садржаја, које ће ученику помоћи за даљи когнитивни, емоционални и социјални развој у савременом медијцентричном окружењу.

Циљ учења слободне наставне активности Животне вештине је да ученик овлада знањима, развије вештине и формира ставове који ће му омогућити да боље разуме различите животне ситуације и

изазове, повећа капацитет да на одговоран начин брине о себи, другима и околини и понаша се у складу са културом безбедности.

Циљ учења слободне наставне активности Предузетништво је да допринесе развоју иновативности и предузимљивости код ученика, способности да се идеје претворе у акцију, способности за тимски рад и коришћење разноврсних извора знања ради бољег разумевања друштвених процеса и појава и преузимања одговорне улоге у савременом друштву.

Иако се за неке СНА може направити природна веза са одговарајућим обавезним предметима, (нпр. Медијска писменост са наставом Српског језика или Свакодневни живот у прошлости са Историјом или Вежбањем до здравља са наставом Физичког и здравственог васпитања), њихова сврха није проширивање или продубљивање рада на обавезним предметима, а посебно не служи као час на коме ће се надокнадити оно што се није стигло на часу обавезног предмета. У раду на програмима СНА свакако треба правити корелацију са обавезним предметима али не само са оним са којима је та веза најдиректнија већ шире. То је могуће зато што концепт СНА омогућава да се са лакоћом остварује двосмерни трансфер јер се наставник у раду са ученицима ослања на њихова школска и ваншколска знања и искуства као што потенцира и примену наученог у оквиру СНА у другим школским активностима и у свакодневном животу.

СНА, као и настава свих предмета, треба да допринесу остваривању општих циљева образовања и васпитања који су Законом одређени, као и развоју међупредметних компетенција. Компетенције се односе на способност комбиновања знања, вештина (интелектуалних и практичних) као и ставова и вредности релевантних за реалне контексте у којима се они функционално примењују и којима ученици треба да овладају након неког периода учења. СНА имају велики потенцијал да допринесу развоју међупредметних компетенција јер се одвијају у различитим областима, на различитим садржајима, кроз различите форме. Ту се посебно мисли на међупредметне компетенције као што су: компетенција за целоживотно учење; сарадња; решавање проблема; рад са подацима и информацијама; дигитална компетенција; комуникација.

Подразумева се да је у основи компетенције неко знање али оно није довољно. У табели која следи може се видети како се различитим захтевима „обликују“ знања која самим тим постају вештине и воде ка развоју компетенција.

ВЕШТИНЕ ЗАХТЕВИ

Употреба знања

- Искористи у новој ситуацији
 - Примени у ситуацији из живота
 - Покажи на новом примеру
 - Примени тако да предвидиш последице
 - Објасни како неки процес/појава/приступ може да утиче на...
- Анализа знања
- Уреди по задатом критеријуму
 - Утврди предности и недостатке
 - Упореди два становишта
 - Утврди зашто је дошло до неке промене
 - Објасни до којих последица би довела нека промена

Вредновање знања (критичко мишљење) • Идентификуј која критика се може упутити...

- Процени примереност закључака из приказаних података
- Процени логичку заснованост неког става
- Утврди оправданост неке акције или одлуке
- Изрази свој став
- Наведи аргументе за свој став

Синтеза знања (стваралачко мишљење) • Планирај решење

- Реши проблем
- Смисли нову примену
- Осмисли план истраживања
- Спроведи пројекат
- Осмисли начин за...

Оно што СНА чини посебно погодним и што дефинише њихову сврху јесте и то што обезбеђују код ученика:

- развој различитих аспеката личности (когнитивни, морални, естетски, физички, социјални, емоционални...);
- повезивање, проширивање и продубљивање знања, развој вештина и навика стечених у школи и свакодневном животу (посебно развој општих и међупредметних компетенција);
- правилан однос према раду и подстицање професионалног развоја;
- бољи однос према школи, школским обавезама, ученичком колективу, наставницима;
- боље међусобно упознавање јер се формирају групе ученика из различитих одељења;
- бољу укљученост и прихваћеност ученика;
- подстицање ученичких потенцијала и задовољавање њихових интересовања;
- оспособљавање за комуникацију, интеракцију и сарадњу;
- партиципацију, иницијативност, предузимљивост;
- превенцију непожељних облика понашања;

- упознавање других и другачијих, јачање толеранције на различитост.

Посебно издвајамо сврху СНА у подстицању професионалног развоја ученика које на крају 8 разреда очекује доношење важне одлуке о наставку школовања. За правилну одлуку није довољно информисати ученика које средње школе постоје. Неопходно је да им се у дужем временском периоду (не само у завршном разреду), омогући да се ближе упознају, понављамо без притиска оцењивања, са разноврсношћу света рада (од предузетништва до астрономије, од роботике до фотографије итд.) као и са сопственим афинитетима и способностима. То посебан значај добија у контексту увођења новог концепта средње школе у којој се полагају општа и стручна матура.

И на крају, мада не мање важно, сврха СНА може се довести у везу и са појавом вршњачке одбачености која је прилично поуздан предиктор тешкоћа као што су понављање разреда, превремено напуштање школе, неоправдано изостајање, отежано прилагођавање, проблеми у понашању. Искуство показује да је за одбачене ученике (ту се мисли и на даровите ученике који подбацују) сигурнији пут за успех решити њихов социјални статус него им давати допунску/додатну наставу или неки други вид помоћи као што је нпр. индивидуализација захтева јер то и даље „подржава“ одбаченост/неукљученост. У том смислу, СНА пружају велике могућности да се таквим ученицима пружи оно што им је најпотребније – да буду укључени у вршњачку заједницу без притиска процењивања и нумеричког оцењивања и да буду успешни без поређења са другим ученицима. Прихваћеност и ојачано самопоуздање биће довољни да многи такви ученици поправе свој школски успех, понашање и не напусте школовање.

Програми СНА су тако конципирани да фаворизују активност ученика, повезивање њиховог школског и ваншколског искуства, учење путем решавања проблема, сарадњу и тимски рад, као и употребу савремених технологија у образовне сврхе.

Сваки појединачни програм СНА садржи дидактичко-методичко упутство које, заједно са овим општим упутством, даје комплетну слику о природи конкретног програма и његовом остваривању.

Програми СНА реализују се комбиновањем различитих техника рада са ученицима, као што су: презентације, демонстрације, студије случаја, симулације, играње улога, дебате, рад у малим групама, рад на пројектима, гледање и анализа видео прилога, креативне радионице, рад у групи на платформама за учење, повезивање са вршњацима из других школа или држава, гостовања стручњака, учење у другим установама, посете разним дешавањима, укључивање у акције... Потенцира се самосталност ученика у активном начину учења, а улога наставника је превасходно у томе да уведу ученике у тему, представе им кључне појмове садржаја и подстакну их на активност коју затим усмеравају, прате и вреднују. Уколико је потребно може се користити модификовано кратко предавање које држи наставник или ученик.

Због природе програма и чињенице да се у сваком разреду похађа други програм СНА увођење ученика у тему је изузетно важно. Наставник треба кратко да представи сваку тему користећи разноврсне материјале које је унапред припремио (филмови, слике, приче, новински текстови...), а који имају функцију мотивисања ученика. Избор подстицаја треба да одговара не само теми већ и узрасту ученика. Дobar уводни материјал се препознаје по томе што је код ученика изазвао радозналост, потребу да о томе разговарају, постављају питања, истражују, предлажу...

На пример, за увођење у рад на програму Роботика ученици могу добити задатак да погледају филм Е.Т из 1982. на основу кога наставник може развити разговор у неколико праваца. Нпр. може питати ученике шта мисле имали живота изван планете Земље, затим о природи односа који се развио између дечака Елиота и ванземаљца, а онда наставити о томе шта мисле како је филм

снимљен, односно како је направљен робот Е.Т., који су коришћени ефекти до тога да ли имају идеје како би могли да направе филм о роботима или филм у коме би се користила роботика.

Концепт СНА не базира се на коришћењу уџбеника који су посебно за њих припремљени. Напротив, ученици се подстичу да користе што различитије изворе информација и да према њима имају критички однос. Циљ је јачати ученике да се ослањају на сопствене снаге, да развијају компетенције за рад са подацима. Иако се очекује да ће се ученици у великој мери ослањати на интернет као брз и лако доступан извор информација, треба их охрабривати да користе и друге изворе као што су књиге, старе фотографије, интервју и др.

Планирање

Како су програми СНА оријентисани ка достизању исхода и развоју компетенција и планирање се, као и код других предмета, заснива на њима. То значи, да приликом планирања фокус није на садржају и наставничким активностима, већ на промишљању како конкретни садржај приближити ученицима и обезбедити да изабране ученичке активности воде ка достизању исхода и развоју компетенција наведених у програму. У формулацији исхода користе се различити глаголи који указују на то које активности треба планирати и на основу чега проверавати да ли су исходи достигнути. Ако желимо, на пример, да оспособимо ученика да решава проблеме неке врсте треба му обезбедити у току учења активности које захтевају решавање таквих проблема, а кад желимо да проверимо да ли је то достигао, дајемо му задатке који траже ту вештину. У наставку текста издвојени су неки исходи из различитих програма СНА као илустрација њихове разноврсности и потребе да се користе различити начини рада са ученицима. Глаголи који наставнику дају смерницу за избор сопствених и ученичких активности, за праћење и вредновање су подељани. Као што се може видети, неки су сазнајни, неки емоционални, а неки вољни.

Избор примера исхода.

На крају разреда ученик ће бити у стању да:

јасно изрази сопствене мисли и осећања, са пажњом слуша саговорника и комуницира са другима на конструктиван начин;

искаже афирмативни став о људима који су активисти Црвеног крста;

наводи примере манипулације у медијским садржајима којима се подстичу куповина и потрошња, одређена осећања, вредности и ставови потрошача.

критички вреднује идеале физичког изгледа који се намећу као и начине за њихово достизање;

чисти радну површину, простор и прибор по завршетку сваког рада;

сарађује у тиму, поштујући разлике у мишљењу и интересима, дајући лични допринос постизању задатог циља;

користи ИКТ за комуникацију, прикупљање и обраду података и представљање резултата истраживања;

истражи и објасни шта је музичка критика и која је њена улога;

на декларацији пронађе најважније информације о производу и одреди однос цене и квалитета;

правилно и безбедно користи уређаје за загревање и климатизацију простора;

посматра занимања из перспективе некад и сад и предвиди могућности њиховог развоја у будућности;

наведе ко је надлежан за одређене ванредне ситуације и симулира позив хитним службама.

Да би се достигли овако разноврсни исходи из програма, од којих су многи на нивоу вештина, односно примене наученог, активности ученика треба да буду:

смислене: повезане са школским и ваншколским искуством ученика;
проблемске: захтевају промишљање како их решити постављањем релевантних питања себи и другима;
дивергентне: предлагање нових решења, повезивање садржаја у нове целине;
критичке: поређење важности и тачности појединих чињеница и података; смишљање аргумената, откривање веза;
кооперативне: одвијају се кроз заједнички рад, дискусију и размену мишљења уважавајући аргументе саговорника.

Неке од смерница при планирању СНА су да се води рачуна о:

неговању радозналости, одржавању и подстицању интересовања ученика за садржаје конкретних програма;
уважавању свакодневног, ваншколског искуства ученика;
интеграцији и примени наученог у свакодневном животу;
индивидуалним разликама међу ученицима;
садржајима који могу бити осетљиви за рад у групи због личног искуства ученика (нпр. осетљиве друштвене групе, избеглице и мигранти, осећања...);
партиципативним и кооперативним активностима које омогућавају сарадњу;
активним и искуственим методама рада;
материјалима које треба припремити;
вези са другим предметима;
сарадњи са локалном заједницом.

Суштинска разлика у планирању остваривања програма СНА, у односу на друге предмете, јесте у степену флексибилности, то јест у потреби планирања више могућих токова активности на часу, у зависности од ученичких интересовања. У условима у којима нема класичних предавања наставника и тестирања, динамика часа у већој мери зависи од ученика и њихових реакција, што није увек могуће у потпуности предвидети. Уколико ученици покажу посебно интересовање за неки садржај или активност наставник их свакако неће прекидати како би прешао на следећи садржај. То се исто односи и на сваку дискусију у којој ученици имају потребу да још нешто кажу, изнесу своје мишљење, или се супротставе туђем. Подразумева се да наставник води рачуна о динамичности активности, али истовремено води рачуна да не угрози учешће ученика својим претерано директивним приступом јер у СНА сам процес учења директно је повезан са достизањем исхода.

Праћење, вредновање и оцењивање

У складу са чланом 61 Закона о основном образовању и васпитању и Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању (члан 7), СНА се описно оцењују (**истиче се, добар и задовољава**), а оцена не улази у општи успех ученика. То подразумева да наставник континуирано прати активности ученика и њихов напредак у достизању исхода и развоју компетенција.

Имајући у виду концепт програма СНА, исходе и компетенције које треба остварити, односно развити, процес праћења и вредновања ученичких постигнућа остварује се на различите начине. Ученици треба унапред да буду упознати шта ће се и на који начин пратити и вредновати.

Наставници могу да припреме материјале које ће користити за процењивање знања, вештина, ставова, пре и након обраде неке тематске целине ради објективности утврђивања ученичког

напретка. Могу се користити и презентације ученика, продукти њиховог рада, писање есеја или резултати на тематским квизовима.

Током школске године наставник пратити и вреднује и друге показатеље напретка као што су нпр. начин на који ученик учествује у активностима, како прикупља податке, како брани своје ставове. Посебно поуздани показатељи су квалитет постављених питања, способност да се нађе веза међу појавама, наведе пример, промени мишљење у контакту са аргументима, разликују чињенице од интерпретације, изведе закључак, прихвати другачије мишљење, примени научено, предвиде последице, дају креативна решења. Такође, наставник прати и вреднује како ученици међусобно сарађују, како решавају сукобе мишљења, како једни другима помажу, да ли испољавају иницијативу, како превазилазе тешкоће, да ли показују критичко мишљење или критицизам, колико су креативни.

ДРАМСКА УМЕТНОСТ 5 и 6

Циљ учења програма слободних наставних активности *Драмска уметност* у 5. или 6. разреду је развијање различитих аспеката личности – од когнитивних, моралних, преко естетских, физичких, социјалних и емоционалних. Кроз групни рад, ученици треба да открију и развију све поменуте аспекте личности. Њихов развој, кроз подражавање, пратиће и дубље, присније упознавање са осталим ученицима који су у истој групи и који су одабрали да се баве истом слободном наставном активношћу. Ученици треба кроз учешће у овој слободној наставној активности да раде на развијању, јачању и дестигматизовању емпатије као врхунске вредности у свим аспектима својих личности.

Разред: **пети/шести**

Годишњи фонд часова: **36 часова** (1 час недељно)

Опште међупредметне компетенције	На крају године ученик ће бити у стању да:	ТЕМА и Кључни појмови садржаја
Компетенција за целоживотно учење Комуникација Рад са подацима Дигитална компетенција	препричава и тумачи различите драмске текстове, наглашавајући битне догађаје... примењује различите технике препричавања и мења детаље у причи. прича различите приче, користећи правилан редослед догађаја,	ПРЕПРИЧАВАЊЕ, ПРИЧАЊЕ ПРИЧА И ИЗВОЂЕЊЕ ДЕЛОВА ПРИЧА:

Решавање проблема	дијалоге и описе ликова. ствара оригиналне приче и адаптира постојеће текстове	ЛУТКАРСКО ПОЗОРИШТЕ:
Сарадња	користи глас, говор тела и изразе лица за приказивање ликова и емоција током причања приче.	
Одговорно учешће у демократском друштву	сарађује са другим ученицима како би створио целовито извођење приче	МАЛЕ ДРАМСКЕ ФОРМЕ И ПОДРАЖАВАЊЕ:
Одговоран однос према здрављу	израђује и користити лутке за извођење сцена и прича	
Одговоран однос према околини	примењује различите технике како би створио уверљиве и интересантне луткарске представе.	РЕЦИТОВАЊЕ И ИЗРАЖАЈНО ЧИТАЊЕ
Естетичка компетенција	изводи кратке драмске форме користећи своју креативност и имагинацију.	
Предузимљивост и оријентација ка предузетништву	користи елементе подражавања, као што су мимика, гестикулација и промена гласа...	
	подражава сецне и ликове из јавног живота користећи говор, плес, певање	
	приказује кроз драмски облик ситуације из живота	
	игра сцене из школске лектире и видео игрица	
	рецитује текстове, наглашавајући правилан ритам, интонацију,	

	<p>дикцију.</p> <p>манифестује сопствени доживљај лирске/епске песме користећи различите технике изражајног читања</p> <p>интерпретира различите врсте драмских текстова изговарањем монолога, дијалога и стихова...</p>	
--	--	--

Кључни појмови: драма, текст, сцена, позориште, драматизација, адаптација, идеја, радња, догађај, ликови, драмска ситуација, драмска секција, глума реквизити, представа

УПУТСТВО ЗА МЕТОДИЧКО-ДИДАКТИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм слободних наставних активности *Драмска уметност за 5–6 разред* припада групи интердисциплинарних програма. Као и други обавезни и изборни предмети, програм *Драмска уметност* доприноси остваривању општих исхода другог циклуса образовања и васпитања, као и развоју кључних и међупредметних компетенција. Програм доприноси развоју *Кључних компетенција за целоживотно учење* – комуникације на матерњем и страном језику, компетенције за учење учења, сарадња, осећај за иницијативу и предузетништво и естетичка компетенција.

I. ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ

Ослонац за остваривање програма представљају: 1) опште упутство које се односи на све изборне слободне наставне активности и 2) садржина овог упутства, којом су обухваћене методичко-дидактичке специфичности програма *Драмске уметности за 5–6 разред*.

Програм се ослања на компетенције развијене у првом циклусу образовања и васпитања, највише из предмета српски језик и српски језик и књижевност у другом циклусу образовања и васпитања, а могу се надовезивати и на теме и активности изборног наставног програма *Грађанско васпитање у претходним разредима*, као и на богато ваншколско искуство ученика и наставника у вези са позориштем.

Програм *Драмске уметности за 5–6 разред* обухвата четири тематских области, које се распоређују на четири класификациона периода школске године. Предложене теме наставник може обрадити и другим редоследом, у складу са могућностима и интересовањима ученика, као и техничким могућностима и опремљеношћу потребним дидактичким средствима, односно већи број ових тема се прожимају и у одређеним сегментима се могу развијати упоредо.

II. ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ

Циљ ове слободне наставне активности никако није и не сме да буде „глума“ или било каква „школа глуме“. Она треба да буде модел за упознавање себе и школских другова и другарица и постепено откривање и развијање склоности и способности у различитим аспектима драмске уметности. Кроз рад у овој слободној наставној активности ученици треба да повезују, шире и продубљују знања, развијају вештине и навике стечене у школи и свакодневном животу. Ученици ће кроз рад у СНА Драмска уметност за 5–6 разред продубљивати и проширивати знања стечена на предметима српски језик и књижевност, музичко образовање и ликовно образовање, као и физичко и здравствено васпитање.

Програм ове СНА за узраст 5–6 разред основне школе треба да буде усмерен на оне аспекте драмског израза и драмске уметности који ће подстакнути вршњачко дружење, међусобно упознавање, зближавање и разумевање. Наставници треба да заједно са ученицима одаберу текстове, који не морају бити драмски, а рад на њима у првој фази треба да буде усмерен на читање и препричавање. Ученици треба да се ослободе да текстове читају наглас, једни пред другима, затим да они који су слушали оне који читају добију задатак да препричају те текстове, и у трећој фази ученици треба да осмисле нови ток исте приче, наставак, могући завршетак, што све могу чинити нарацијом или подражавњем – играњем замишљених исхода тих прича. На тај начин постиже се развој њихових компетенција за разумевање прочитаног текста, подстиче се њихова машта и мисаони процес, ученици се ослобађају за гласовно и гестовно изражавање и почињу да упражњавају рад у групи у схватају значај сарадње.

Да ни ђаци ни наставници не би били препуштени сами себи, повезаност са другим школским предметима треба да буде истакнута. Текстови којима се баве, могу да буду узимани програма за српског језика и књижевности, али и ван прописаних књижевних дела за овај предмет; садржаји програма наставе и учења за музичко и ликовно образовање могу такође бити коришћени за остваривање исхода појединих сегмената ове СНА.

– Препричавање, причање прича и извођење делова прича

Један од могућих праваца оваквог рада на тексту и остваривања драмског и сценског механизма могла би да буде радионица чији је почетни циљ нешто сасвим једноставно – да ученици науче да препричају причу коју су чули или прочитали. Они би могли да раде у мањим групама и да онда те групе међусобно презентују своје варијанте препричавања. Кроз разговор и анализу различитих препричавања може да се издвоји оно што је најважније у причи, а онда дна томе аље може да се ради. Уместо простог препричавања, групе би у наредној фази могле да раде препричавање заједно са опонашањем кључних тренутака у причи. Након тога, у следећој фази, уместо да се ради препричавање, део приче би могао да се претвори у дијалоге које ђаци изговарају док контекст шире приче може да изговара наратор. Кроз даљи групни рад и индивидуално учешће сваког ученика, на крају би могло да се дође до правога драмског дела које је почело као једноставно препричавање приче са почетком, средином и крајем. Ученици би били охрабрени да додају, домишљају, измишљају и мењају детаље у причи тако да крајњи исход уопште не би морао да личи на верзију приче од које су кренули. Овакав процес допринео би развоју способности разумевања прочитаног или одслушаног текста, постигло би се да ученици увежбавају своје гласовне, гестовне и друге експресивне способности чиме би изражавали своје тумачење и доживљавање датог текста, употребљавали би машту и креативност и, можда најважније, остваривали би рад у групи, показивали би како изгледа сарадња.

– Луткарско позориште

Ученицима овог узраста поред позоришта за децу блиско је и луткарско позориште. Треба узети у обзир да многа деца нису имала прилику да посете права луткарска позоришта или да одгледају луткарске представе, а овај вид позоришта је не само основа за разумевање драмске уметности него и један од бољих начина за испољавање креативности, превладавање стидљивости, превазилажење могућих психолошких притисака или ситуација. Он, такође, може бити и извор смеха и забаве. Задатак наставника је да ученицима помогне да одабиром неке приче, направе лутке и импровизују луткарску сцену. Сам процес рада на сцени и луткама треба да допринесе креативном развоју и испољавању ученика. Овај део посла се може радити у сарадњи са наставницима ликовног образовања и техничког образовања. Само одигравање луткарске представе може бити фиксирано за неки драмски текст, а може се и ученицима препустити да импровизују радњу и заплете, према специфичностима и карактерима самих лутака које су одабрали и направили (вук, лисица, пиле, зец, дечак, девојчица, продавац, шумар, доктор...).

– Мале драмске форме и подражавање

У овом сегменту наставници са ученицима разговарају о темама које су њима актуелне – школски проблеми, заљубљивање, вршњачки сукоби, однос с родитељима. Подстичу их и помажу им да преузму улоге, импровизују и одиграју сцене и на тај начин понуде решења за проблеме које су издвојили у разговорима. Овде је акценат на психолошком развоју, психолошком решавању проблема кроз драмски облик, вршњачку емпатију, подражававање улога и ситуација из живота.

Подражавање и мале драмске сцене могу бити усмерене и на опште/познате друштвене ситуације и личности, чиме ће се постићи својеврсна психолошка и социолошка анализа тих појава; као вид подражавња могу се подстицати и различите кореографске и музичке тачке.

Ученици могу бити подстакнути да одиграју сцене из делова лектуре коју читају, што би био један од почетних корака у поступку драматизације, режије и глуме (о чему ће теоријски више учити у каснијим разредима). На пример, дијалог Аске и вука, Аскин плес, свирање музике уз коју Аска плеше...

Наставници овај сегмент могу развијати с ученицима и на пољу видео игрица. Могуће је започети разговор с ученицима о садржају игрица које играју, тражити од њих да опишу радњу омиљених игрица, јунаке, њихова својства, препреке које имају, подстакнути их да јунаке игрица упореде са јунацима бајки, навести их да између себе поделе улоге према јунацима игрица и да одиграју сцене из игрица, делове заплета, задати им да промене неке делове, уведу јунаке које оригинална видео игрица нема...

– Рецитовање и изражајно читање

Сврха ове теме је да ученици осете све естетске карактеристике уметничког текста и да се оспособе да уметничко дело говори кроз њих. Зато ученицима не треба наметати модел рецитовања, већ им треба помоћи да кроз доживљај текста пронађу свој говорни облик песме. Рецитовањем они испољавају свој доживљај и тумачење песме, а истовремено развијају свој гласовни креативни потенцијал и остварују комуникацију с публиком. Наставник може показати и увежбавати с ученицима вежбе гласа, дикције, акцента, помоћи им да осете и извуку различите интонације, ритам, темпо. Ученици могу увежбавати рецитације лирских песама, али и епских народних песама код којих рецитовање могу изводити у паровима, као дијалог.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ

Имајући у виду концепт програма, исходе и компетенције које треба развити, процес праћења и вредновања ученичких постигнућа не може се заснивати на класичним индивидуалним усменим и писаним проверама. Уместо тога, наставник треба континуирано да прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици учествују у активностима, колико су отворени за рад у групи, како доносе одлуке, аргументују, евалуирају свој и туђи рад и слично. Постигнућа ученика се, дакле, прате и вреднују формативно: током целог процеса.

Посебно се мора узети у обзир да часови слободне наставне активности Драмске уметности похађају сви заинтересовани ученици и да услов и основ за вредновање њихових постигнућа није индивидуални таленат за глуму или било који други сегмент драмских уметности. Ученик не мора бити талентован за овај програм. Потребно

је да покаже заинтересованост, иницијативу, вољу да ради са другарима. Зато, наставник овде прати и вреднује како ученици међусобно сарађују, како решавају сукобе мишљења, како једни другима помажу, да ли испољавају иницијативу, како превазилазе тешкоће, да ли показују критичко мишљење или критицизам, колико су креативни, како развијају и испољавају естетске компетенције.

ДРАМСКА УМЕТНОСТ 7 и 8

Циљ учења програма слободних наставних активности *Драмска уметност за 7–8 разред* је овладавање начелима и вештинама драмске уметности и комуникације, развијање естетских компетенција, стваралачког мишљења, опажања и изражавања кроз покрет и глас и оспособљавање ученика да стечена знања примењују у креативном сценском раду, настави других предмета, свакодневном животу, личном усавршавању, даљем школовању и будућем занимању.

Разред: **седми/осми**

Годишњи фонд часова: **36 часова** (1 час недељно)

Опште међупредметне компетенције	На крају године ученик ће бити у стању да:	ТЕМА и Кључни појмови садржаја
Компетенција за целоживотно учење Комуникација Рад са подацима	<ul style="list-style-type: none"> – Анализира ликове драмских дела, њихову карактеризацију и мотиве; – анализира елементе композиције драмског дела (чин, сцена, појава); – упореди позоришну представу и драмски текст. – критички промишља о стварности 	ЧИТАЊЕ И РАЗУМЕВАЊЕ ДРАМСКОГ ТЕКСТА: Драмски текст и његова композиција Анализа ликова и мотива, карактеризација ликова Доживљај драмског текста и критички однос према тексту

Дигитална компетенција	на основу прочитаних дела;	
Решавање проблема	– изводи покрет, гестикулацију и мимику на сцени;	ОСНОВНЕ СЦЕНСКЕ ВЕШТИНЕ:
Сарадња	– изводи гласовне вежбе за унапређивање дикције;	Вежбе покрета, дикције, гласовне вежбе
Одговорно учешће у демократском друштву	– игра различите сценске улоге и импровизује на сцени;	Импровизација на сцени
Одговоран однос према здрављу	– користи сценски простор на ефектан начин;	РАЗУМЕВАЊЕ ЕЛЕМЕНАТА СЦЕНСКОГ ПРОСТОРА:
Одговоран однос према околини	– користи реквизите на правилан и безбедан начин, поставља их и уклања са сцене у складу са драмским предлошком и потребама представе;	Шта је сцена? Израда, примена реквизита Како користити светло и звук?
Естетичка компетенција	– користи светло и звук ради истицања одређених делова сцене или ликова на сцени;	Музика на сцени
Предузимљивост и оријентација ка предузетништву	– правилно користи микрофоне и осталу техничку опрему; – преприча текст на различите начине. – адаптира приповетке, бајке, епске, лирске песме и друга књижевна дела стварајући од њих драмски текст. – импровизује, смисли, напише сцене, дијалоге, учествује у изради сценарија/драматизације. – изради и/или прилагоди сценске реквизите и костиме за представу; – сарађује са другим ученицима у планирању, пробама и извођењу	РАЗВИЈАЊЕ КРЕАТИВНОСТИ И МАШТЕ: Адаптација књижевних дела Препричавање књижевних дела на различите начине Вежбамо причање прича Израда текста-драматизација УЧЕШЋЕ У СЦЕНСКОМ ПРОЦЕСУ Развијање сарадње Учешће у групи/тимском раду Развијање вештина комуникације

	<p>сценских комада;</p> <p>– ради тимски, развија вештине комуникације, прихвати идеје осталих ученика;</p> <p>– разговара и подели искуства о томе шта је научио у току процеса рада, изнесе предлоге за побољшање, нове идеје за будуће сценске пројекте;</p> <p>– активно учествује у организацији представе (у школи или у другим установама);</p> <p>– учествује у промоцији представе;</p> <p>– припрема и изводи представу пред публиком.</p>	<p>ПРИПРЕМА ЗА ЈАВНО ИЗВОЂЕЊЕ ПРЕДСТАВЕ</p> <p>Развијање самопоуздање</p> <p>Вежбе концентрације</p> <p>Превазилажење треме наступом на сцени</p> <p>Прављење плаката, рекламе, видео записа...)</p>
--	--	---

Кључни појмови: драма, текст, сцена, позориште, драматизација, адаптација, идеја, радња, догађај, ликови, драмска ситуација, драмска секција, глума реквизити, представа

УПУТСТВО ЗА МЕТОДИЧКО-ДИДАКТИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм слободних наставних активности *Драмска уметност за 7–8 разред* припада групи интердисциплинарних програма. Као и други обавезни и изборни предмети, програм *Драмска уметност за 7–8 разред* доприноси остваривању општих исхода другог циклуса образовања и васпитања, као и развоју кључних и међупредметних компетенција. Програм доприноси развоју *Кључних компетенција за целоживотно учење*

– комуникације на матерњем и страном језику, компетенције за учење учења, сарадња, осећај за иницијативу и предузетништво и естетичка компетенција.

III. ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ

Ослонац за остваривање програма представљају: 1) опште упутство које се односи на све изборне слободне наставне активности и 2) садржина овог упутства, којом су обухваћене методичко-дидактичке специфичности програма *Драмске уметности за 7–8 разред*.

Програм се ослања на компетенције развијене у првом циклусу образовања и васпитања, највише из предмета српски језик и српски језик и књижевност у другом циклусу образовања и васпитања, а могу се надовезивати и на теме и активности изборног наставног програма *Грађанско васпитање у претходним разредима*, као и на богато ваншколско искуство ученика и наставника у вези са позориштем.

Програм *Драмске уметности за 7–8 разред* обухвата шест тематских области, које се распоређују на четири класификациона периода школске године. Услед уважавања методичког принципа поступности, наведене тематске области обавезују утврђени редослед када је реч о првој и последњој теми из дате табеле – *Читање и разумевање драмског текста* и *Припрема за јавно извођење представе*. Преостале теме наставник може обрадити и другим редоследом, у складу са могућностима и интересовањима ученика, као и техничким могућностима и опремљеношћу потребним дидактичким средствима, односно већи број ових тема се прожимају и у одређеним сегментима се могу развијати упоредо..

IV. ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ

Драмска уметност има значајну улогу у образовању и учењу. Она доприноси развоју емоционалне интелигенције, креативности, способности да се учествује у тимском раду, као и развијању самопоуздања и критичког размишљања код ученика. У остваривању СНА Драмске уметности ученицима се пружа прилика да се укључе у групу и буду ангажовани на начин који ће бити стимулативан и који ће подстаћи њихова интересовања за учење и разумевање различитих тема.

Кроз различите активности, ученици ће имати прилику да истраже свет глуме и сценског израза, развију своје вештине интерпретације и комуникације, као и да боље разумеју уметност. Структуру наставе потребно је прилагодити је специфичним потребама и способностима ученика у конкретној групи.

У процесу остваривања наставе истичу се следеће активности:

1. Читање и разумевање текстова као полазна активност која омогућава анализу драмског текста, уочавање његове композиције, анализу ликова и мотива, способност да се разуме карактеризација ликова, способност да се доживи драмски текст и оствари критички однос према њему.

2. Тимски рад (рад у групи) као активност која се спроводи током целог процеса рада и која омогућава размену идеја, развој социјалних вештина, учење кроз разговор и дискусију, ефикасно слушање, боље разумевање, ефикаснији рад и праћење напретка.
3. Креативност која се развија и подстиче приликом изражавања идеја кроз сценски језик.

Уводна активност може да буде формирање групе на основу интересовања ученика или аудиције на коју се заинтересовани ученици пријављују. Затим се ученици упознају са циљевима наставе и темама овог програма. На основу компетенција развијених у првом циклусу образовања, као и у петом и шестом разреду, може се почети вођеним разговором у коме ће ученици говорити о драмским делима која су обрађивали као и о својим интересовањима, вештинама и знањима везаним за драмске уметности (рецитовање, глума, писање песама и прича, певање или свирање неког инструмента, читање и гледање драмских текстова...). Води се разговор о основним драмским појмовима, постављају се подстицајна питања која ће омогућити анализу ликова из обрађених драмских дела, ученици износе и размењују утиске о делима која су читали/гледали или у којима су имали улогу (претходне приредбе).

– Читање и разумевање драмског текста

Уводна тема подразумева избор драмских дела која ће се читати и обрађивати. У договору са ученицима наставник предлаже драмска дела, ученици могу и сами предложити, додати књижевна дела која ће се обрађивати у процесу рада. У остваривању ове теме очекује се примена знања из претходних разреда из предмета Српски језик и књижевност (Комедија: основне одлике; хумористичко, иронично и сатирично у комедији; карактеризација ликова у комедији; монолог и дијалог у драми) јер је за вежбање изражајног читања неопходно разумевање текста. Тумачење текста заснива се на његовом читању, доживљавању и разумевању. Различитим облицима и начинима читања ученици развијају свест о драмским делима. Треба обезбедити услове за изражајно читање и казивање, а могу да се користе и различити аудио и видео снимци.

– Основне сценске вештине

У оквиру теме потребно је ученике упознати са различитим вежбама које ће им помоћи да развију и унапреде своје сценске вештине.

Ова тема обухвата различите аспекте основних сценских вештина кроз примену покрета, дикције, гласа, импровизације, као и коришћења реквизита, светла и звука.

Вежбе покрета:

Ученици се упознају са основним принципима покрета на сцени. Наставник може да изведе неколико демонстрационих покрета које ће објаснити, а затим, да упуту ученике да изведу и вежбају основне покрете. Треба подстицати креативност ученика тако да они и предлажу и сами изводе различите покрете.

Вежбе дикције и гласовне вежбе:

Објасните због чега је важна добра дикција и организовати вежбе дикције које се фокусирају на артикулацију звукова и правилно изговарање речи. Упутити ученике да изведу различите гласовне вежбе, укључујући вежбе дисања, употребу различитих тонова и јачине гласа. Подстакнути ученике да изведу кратке глумачке монологе или дијалоге како би применили научене вештине.

Импровизација на сцени:

Објаснити концепт импровизације и нагласити значај спонтаности и креативности у том процесу. Поделити ученике у групе и доделити им драмски предлогак, тему или ситуацију за импровизацију. Упутити ученике да се слободно изражавају и развијају догађаје и дијалоге на сцени. Након импровизације, организовати дискусију у којој ученици могу да размењују искуства и коментаришу успешне аспекте изведби.

Коришћење реквизита, светла и звука:

Упознати ученике са реквизитима, светлом и звуком као важним аспектима сценографије. Демонстрирати како се користе реквизити, светло и звук на примерима сценских поставки. Поделити ученике у групе тако да свака група добије задатак да припреми кратку сцену са коришћењем реквизита, светла и звука. Након припреме, ученици треба да изведу своју сцену, а остали ученици могу да коментаришу и анализирају употребу реквизита, светла и звука.

– Разумевање елемената сценског простора

Током наставе објаснити значај сцене у драмској уметности и увидети њену функцију у комуникацији са публиком. Током припреме за извођење представе са ученицима дискутовати о потребним реквизитима. У оквиру ове теме, а у складу са могућностима и интересовањима ученика могу се израђивати реквизити и опремити сцена што је креативан процес који подразумева међупредметне компетенције (предузимљивост и оријентација ка предузетништву). Креативни процес укључује више фаза у раду као што су прављење концепта/скице, дизајн, израда и финална припрема. Ученици треба да увиде да реквизити и сценографија у представи треба да буду усклађени са извођењем (одређеном драмском секвенцом), да изражавају карактер, амбијент, историјски период драмског дела.

Поред тога (у складу са техничким могућностима и опремљеношћу) показати на који начин светлосни ефекти доприносе стварању атмосфере, фокусирању пажње и обликовању сценског простора. Уколико постоје могућности, објаснити и демонстрирати различите технике осветљења као и промену боје, интензитета и угла светлости.

Објаснити компоненте музике на сцени: композиција, избор инструмената, темпо и мелодија у контексту сцене, као и на који начин музика утиче на сценско извођење: коришћење музике да би се појачала емотивна реакција публике, прилагођавање ритма и мелодије акцији на сцени.

– Развијање креативности и маште

Ова тема надовезује се и проистиче из прве теме Читање и разумевање драмског текста, али се појам текст проширује тако да се у обзир узимају и лирски и епски текстови (поред драмских).

Адаптација књижевних дела:

Изабрати одговарајуће књижевно дело које подстиче машту и креативност ученика. Објаснити процес адаптације књижевног дела за потребе драмске уметности. Показати примере различитих начина адаптације, као што су препричавање, промена временског и просторног контекста, драматизација приповетке или епске песме.

Препричавање књижевних дела на различите начине:

Изабрати неколико књижевних дела која су погодна за препричавање. Организовати рад у паровима или малим групама где ће ученици међусобно препричавати изабрана дела и изложити своје интерпретације.

Вежбање причања прича:

Организовати радионицу где ученици наизменично причају своје приче, користећи креативне начине изражавања као што су покрети, гласови, или употреба реквизита. Једна од радионица може да буде и она у којој ученици настављају започету причу или у којој сваки ученик пише/изговара по једну реченицу, сваки следећи се надовезује тако да заједно, као група, добију завршену причу.

Израда драмског предлошка/сценарија:

Објаснити шта је драмски предлошак/сценарио и како се пише. Упутити ученике како да развију идеју за драмски текст на основу својих интересовања и креативности. Подстаћи их да размишљају о дијалозима, сценама и атмосфери коју желе да пренесу у драмском тексту/драматизацији/сценарију. Омогућити време за индивидуални и групни рад на изради драмског текста/драматузтације/сценарија и прикупљању идеја.

Након завршетка свих активности, важно је омогућити ученицима да поделе своје радове, да дискутују и коментаришу учинак и креативни процес.

– Учешће у сценском процесу

Ова тема спроводи се током целог процеса остваривања СНА Драмска уметност за 7–8 разред јер ученици треба да увиде значај рада у групи тако што ће сами учествовати у различитим активностима које подразумевају сарадњу и успешну комуникацију.

Наставник током целог процеса креира групне задатке и пројекте, радионице који захтевају сарадњу и интеракцију међу ученицима. Организују се игре и вежбе које подстичу тимски дух и развијање способности за сарадњу.

Ученици учествују у групи/тимском раду од самог почетка: током избора и формирања група или тимова ученика, приликом доделе задатака и улога ученицима у складу са њиховим интересовањима и способностима, као и у току праћења напретка рада.

Током целог процеса организују се вежбе и радионице које подстичу ефикасну комуникацију и слушање, воде се разговори и дискусије о изведбама, улогама и траже се конструктивна решења.

Наставник прилагођава начин рада и бира радионице и вежбе на основу специфичних карактеристика и потреба ученика/групе.

– Припрема за јавно извођење представе

Поштујући методичке принципе када је у питању редослед тема, ова тема спроводи се на самом крају тако да представа коју ће ученици извести буде резултат рада током целе школске године.

Пре самог извођења представе, а у складу са условима рада, ученици смишљају и праве материјал који ће бити нека врста рекламе. Материјал може да буде класичан плакат, а може бити урађен и као видео материјал (уколико постоји могућност да се постави на сајт школе или промовише на неком медију). У складу са могућностима, ученици користе различите медије и алате (комјутери, камере, програми за монтажу). Исто се може користити и приликом и након извођења представе тако да изабрани ученици снимају представу и праве извештај са овог догађаја (сарадња са редакцијом школских новина или уредницима школског сајта).

Начин рада у оквиру ове теме проистиче из рада који је претходио извођењу представе па ће и остваривање зависити од рада групе као и од услова у школи или у другој установи у којој ће се представа изводити.

Јавно извођење представе треба да покаже напредак који су ученици постигли и компетенције које су развили. По завршетку представе организујте дебату о томе шта су ученици научили и како је цео процес утицао на њихово самопоуздање, како су се осећали током извођења представе, на који начин је публика утицала на њихово извођење.

Примењујући све кораке из програма ученици ће имати прилику да развију компетенције потребне за успешно извођење представе, да се увере у своје способности, постепено изграде самопоуздање, да се осећају добро на сцени и превазиђу трему.

V. ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ

Имајући у виду концепт програма, исходе и компетенције које треба развити, процес праћења и вредновања ученичких постигнућа не може се заснивати на класичним индивидуалним усменим и писаним проверама. Уместо тога, наставник треба

континуирано да прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици учествују у активностима, колико су отворени за рад у групи, како доносе одлуке, аргументују, евалуирају свој и туђи рад и слично. Постигнућа ученика се, дакле, прате и вреднују формативно: током целог процеса.

Посебно се мора узети у обзир да часови слободне наставне активности Драмске уметности похађају сви заинтересовани ученици и да услов и основ за вредновање њихових постигнућа није индивидуални таленат за глуму или било који други сегмент драмских уметности. Ученик не мора бити талентован за овај програм. Потребно је да покаже заинтересованост, иницијативу, вољу да ради са другарима. Зато, наставник овде прати и вреднује како ученици међусобно сарађују, како решавају сукобе мишљења, како једни другима помажу, да ли испољавају иницијативу, како превазилазе тешкоће, да ли показују критичко мишљење или критицизам, колико су креативни, како развијају и испољавају естетске компетенције.

ШАХ -ВИШЕ ОД ИГРЕ 5 и 6**Назив** ШАХ -ВИШЕ ОД ИГРЕ**Циљ** Циљ наставе и учења слободне наставне активности *Шах - више од игре* је подстицање интелектуалног развоја ученика, емоционалне стабилности и формирања особина личности ради унапређивања образовних постигнућа и сналажења у свакодневном животу.**Разред** Пети и шести**Годишњи фонд часова** 36 часова

Опште међупредметне компетенције	Исходи По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	Тема и кључни појмови садржаја програма
Компетенција за целоживотно учење. Решавање проблема. Одговорно учешће у демократском друштву. Сарадња. Комуникација. Одговоран однос према здрављу.	<ul style="list-style-type: none"> – са стрпљењем и истрајношћу игра шах; – прихвати пораз у игри и честита противнику; – наведе добробити играња шаха; – опише изглед шаховске табле и наведе називе шаховских фигура; – постави шаховске фигуре у почетни положај; – опише и изведе на табли кретање шаховских фигура; 	<p style="text-align: center;">ИСТОРИЈАТ, ВРСТЕ И ЗНАЧАЈ ШАХА</p> <p>Историјат шаха. Шах као разонода, такмичење и изазов у решавању шаховских проблема или борби против компјутерских програма. Шаховске форме (са дрвеним/живим фигурама, онлајн, дописни, симултани, на слепо, тимски, брзопотезни, хендикеп).</p>

<p>Дигитална компетенција. Рад с подацима и информацијама.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – наведе вредност фигура и објасни појам „квалитета“ у шаху; – објасни мат као основни циљ играња шаха; – наведе основне елементе отварања шаховске игре, њену средишњицу и завршницу ; – изведе на шаховској табли правило узимања противничких фигура; – објасни концепт заштите фигуре; – опише појам двојног удара; – идентификује претварање пешака у другу фигуру приликом доласка на последњи ред („промоција“) и изведе малу и велику рокаду; – опише посебност и значај фигура краљ и дама; – изведе на шаховској табли концепт шаха краљу; – објасни немогућност налажења противничких краљева на суседним пољима; – изведе на шаховској табли одбрану краља од шаха на три начина; – изведе на шаховској табли размену шаховских фигура једнаке вредности; – изведе шаховски потез у складу са правилима игре и шаховског бонтона; – опише образац за записивање партије и пише шаховски потез у пуном и скраћеном облику; – идентификује победу једног од играча: мат краљу, предају партије, мат у једном потезу; – идентификује различите варијанте нерешеног исхода; – покаже интересовање за анализу одиграних партија; 	<p>Шаховски бонтон. Добробити играња шаха. Домаћи и страни шахисти који су обележили ову игру.</p>
		<p>ОСНОВЕ ШАХА</p>
		<p>Шаховска табла и фигуре. Кретање шаховских фигура. Вредност фигура. Размена шаховских фигура. Рокада и услови за рокаду. Победа једног од играча (мат краљу; предаја партије; мат у једном потезу). Нерешен исход - „реми“ (обострана немогућност давања мата фигурама које су преостале на табли; пат; вечити шах; троструко понављање позиције; правило 50 потеза; понуда и прихватање ремија).</p>
		<p>ФАЗЕ ШАХОВСКЕ ПАРТИЈЕ</p>
	<p>Отварање Основи отварања (почетак игре; циљеви и смернице игре у отварању; основни принципи игре у отварању. Подела отварања (отворене игре; полуотворене игре; затворене игре). Средишњица Основи средишњице (значај средишњице; планирање/стратешко размишљање и конкретна игра/тактичко размишљање). Тактички мотиви (двоструки напад; двојни удар; откривени шах; двоструки шах; везивање; одвезивање;</p>	

	– покаже интересовање за играње различитих форми шаха.	угушени мат). Завршница (матирање усамљеног краља тешким фигурама; краљ и две фигуре против усамљеног краља; краљ и пешак против краља).
		ОДИГРАВАЊЕ ШАХОВСКИХ ПАРТИЈА
		Основне смернице за почетак партије (центар, развој, рокада, материјал...). Кратке партије („минијатуре“). Примери минијатура: „шустер-мат“ и Костићева замка. ОБЕЛЕЖАВАЊЕ И ЗАПИСИВАЊЕ ПОТЕЗА Улога шаховског сата. Правилно одигравање и комплетирање потеза. Правило „такнуто – макнуто“. Шаховска поља и њихово обележавање. Означавање шаховских фигура. Образац за записивање партије („формулар“) и његово коришћење. Записивање потеза у пуном и скраћеном облику („нотација“).

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Слободну наставну активност *Шах – више од игре* ученици могу бирати, у складу са Правилником који уређује ову област., само једном у другом циклусу основног образовања и васпитања и то у петом или шестом разреду. Смернице за рад на овом програму наставник може наћи у Општем упутству за остваривање свих слободних

наставних активности (СНА), као и у овом упутству које детаљније изражава његове специфичности.

Увођење овог програма у школе почива на чињеници да је шах моћно средство развоја ученика, узраста од 11 до 13 година, и то у когнитивном, афективном и вољном аспекту. Осим тога, доприноси формирању особина личности које ученику могу помоћи у његовом школском и ваншколском животу као што су систематичност, стрпљење, истрајност, уредност, самосталност. Програм није конципиран, превасходно, на потреби идентификације даровитих ученика за шах и фаворизовању такмичарског духа (томе служе секције), већ на подстицању мишљења, пажње, памћења и радозналости што већег броја ученика, јачању самопоуздања, истрајности, капацитета да се доносе одлуке и сагледају њихове последице, да се решавају проблеми, прихвата пораз и уважи противник. Шах је једна од ретких игара која изграђује тимски дух, док истовремено јача индивидуалност. Она има позитивне ефекте на концентрацију, визуелизацију, антиципацију, анализу, апстрактно мишљење и планирање уз укључивање креативности и интуиције. Програм се нуди ученицима баш у петом и шестом разреду када, по Пијажеовој теорији развоја мишљења, долази до преласка са фазе конкретних операција на фазу формалних операција коју карактерише интензиван развој апстрактног мишљења и дедукције. Зато се може тврдити да сваки ученик који прође овај програм без обзира на број победа на шаховској табли има добробити за свој живот. Шах подстиче на размишљање „изван оквира” што доприноси ширем сагледавању било којих проблема и проналажењу већег броја могућности за њихово решавање.

Како је у питању слободна наставна активност за очекивати је да ће наставник радити са групом ученика од којих су неки већ овладали овом игром, неки ће поседовати основна знања, а неки од њих ће бити без искуства у игрању шаха. Такву хетерогеност не треба посматрати као отежавајућу околност за остваривање програма. То је добра прилика да наставник подржи вршњачко подучавање и створи атмосферу где су сви добродошли и где је процес играња шаха важнији од резултата. Треба имати у виду да у шаху, слично као и у неким другим областима, претходно искуство није ограничавајући фактор. Одлични донети су могући и код почетника који само што су овладали игром већ побеђују. То је могуће зато што им је логички начин мишљења добро развијен и имају велику мотивацију, те чим им се пружи прилика да играју шах они ће показати свој потенцијал. Подразумева се да ће наставник пружити подршку и ученицима који имају јаку жељу за такмичењем и побеђивањем (већа жеља од могућности), али уз неговање здравог односа према изгубљеним партијама, погрешним потезима, лошој процени протока времена и сл. У раду са таквим ученицима важно је да наставник одабере ко ће са ким играти како би се избегле ситуације да неко буде озбиљно инфериоран у односу на другог играча и доживи фрустрацију која га може одбити од даљег бављења шахом. Такође, неприхватљиво је ученицима поклањати победу, али им се могу дати неке олакшице нпр. у броју фигура. Наставник треба стално да подсећа ученике да особа може бити у такмичењу и са самом собом, јер шах, више од других игара, даје и ту могућност. Напредовање не мора увек да буде видљиво у победама противника, оно се може препознати и у неким сегментима игре, на пример, ученик је све успешнији у отварањима, све више потеза предвиђа унапред или све ређе прави превиде добрих потеза.

Афективни аспект играња шаха тражи од наставника да са ученицима ради и на емоцијама које се појављују током игре и завршетка партије. Најчешће то су забринутост, нервоза, страх, бес. То значи да ученицима треба пружити емпатију, а по потреби поделити и лична искуства како би им се показало да је то нешто што се дешава и другима. Међутим, поред показивања разумевања за испољене емоције током игре, наставник мора ученицима указати да јаке емоције ометају когнитивне процесе играча, пре свега пажњу и мишљење, те нису добродошле и треба их на неки начин умањити или елиминисати, односно препустити се лепоти игре уз емоционалну стабилност што је карактеристика успешних шахиста.

Наставник има слободу да програм реализује на начин на који сматра да је најпримеријанији групи ученика, водећи рачуна о методици обуке шаха, узрасту ученика и достизању програмских исхода. Треба имати у виду да деца уче шах различито од одраслих. Док одрасли унапред разрађују стратегије, експертизе, фокусирајући се на детаљ преко кога долазе до општег плана игре, деца почињу игру више на глобалном нивоу, играјући интуитивно, путем покушаја и погрешака без превише унапред дефинисаних потеза. Зато их не треба превише оптерећивати шаховском теоријом, али их треба усмеравати да поступно, по логичком редоследу, овладавају деловима ове сложене игре остављајући довољно простора за радост игре, смех, креативне покушаје, погрешке, брзоплете одлуке, лоше процене потеза противника, јер су и то све прилике за учење и напредовање.

Играње шаха успешно унапређује различите аспекте интелигенције (логичко-математичку, лингвистичку, просторну, интраперсоналну и интерперсоналну), као и когнитивне процесе (опажање, пажњу, учење, мишљење, памћење и то и краткорочно и дугорочно). Шах је игра богата симболичким функцијама, високим степеном сложености и чврстим правилима. Све то доприноси развоју већег броја међупредметних компетенција, посебно решавање проблема, рад са подацима и информацијама, целоживотно учење. Анализа шаховских партија, где је потребно уочити погрешне потезе, помаже ученицима да и у решавању различитих задатака брже проналазе грешке, да их лакше отклањају, а временом да их праве све мање, баш као и у наредним шаховским партијама. Шах омогућава ученицима да схвате личну одговорност за оно што им се дешава и да прихвате последице. С обзиром на узраст ученика и развојне процесе везане за социјализацију, посебна добробит играња ове игре препознаје се у јачању спремности да се прихвате правила и да се понаша у складу са њима. То је директно повезано са међупредметном компетенцијом за одговоран живот у демократском друштву која почива на правима, обавезама и одговорностима. Да би ученик имао наведене добробити од играња шаха потребно је да наставник, кад год има прилику, укаже на те везе, да да адекватне примере из шаха уз животне аналогije, примере из школског и ваншколског живота или да им постави питања како они виде употребу наученог у шаху у другим ситуацијама и зашто се програм зове баш тако како се зове. За те потребе ученици се могу упознати са познатим шахистима који су нпр. лако учили стране језике, успешно решавали нешаховске проблеме, били одлични инжењери или свестрани уметници (нпр. Драгослав Андрић). Од користи могу бити и следећи линкови:

<https://pulseserbia.com/blog-post/sah-za-decu-zasto-je-preporucljivo-da-upoznate-decu-sa-ovom-disciplinom/>

<https://www.mojpedijatar.co.rs/zasto-deca-treba-da-igraju-sah/>

<https://novakdjokovicfoundation.org/sr/zasto-je-dobro-da-deca-igraju-sah/>

Шах се може довести у везу и са слободним временом које ученици све више проводе на друштвеним мрежама долазећи у контакт са непримереним садржајима. С обзиром да се он може играти и на даљину или против шаховских програма, за неке ученике шах може постати активност која ће им обезбедити да квалитетније проводе слободно време. Наставник би требао да усмерава ученике и на те ваншколске активности у области шаха, али не као домаћи задатак за све, већ колико коме одговара.

Такође, не треба занемарити да шах као слободна наставна активност има капацитет да допринесе решавању неких школских проблема. На пример, код неких ученика се кроз играње ове игре може каналисати агресивност, односно може се трансформисати у такмичарски дух уз потенцирање фер-плеја и поштовање противника. Код ученика који из неког разлога нису добро прихваћени у својим одељењима, шах може допринети интеграцији. На пример, често су то врло интелигентна деца која немају интересовања као већина њихових вршњака (нпр. за спорт, музику, одећу..) или ученици који су интровертни, стидљиви, индивидуалци. За неке од њих играње шаха може бити помоћ да пронађу интересовања која им одговарају, групу којој боље припадају, добродруга и упориште за самопоуздање да не морају бити као већина.

Што се тиче садржаја програма он је дат у 5 тематских целина које ће наставник обрађивати у складу са својим флексибилним планирањем. То је неопходно због горе наведене чињенице да ће групе увек чинити ученици који имају хетерогене потребе и могућности по питању шаха. На пример, у групи ће бити ученика са којима ће наставник већ у првом полугодишту радити на обележавању и записивању потеза иако се то, формално гледано налази у последњој теми програма, а са неким ученицима ће то радити на крају школске године и то коришћењем дечије игре „подморница“ као прелазног модела. Планирање наставе и учења, као и праћење напредовања и оцењивање ученика у оквиру слободних наставних активности детаљно је објашњено у Општем упутству и уклапа се у потпуности са специфичностима програма *Шах -више од игре*, уз препоруку да је пожељно да наставник у процесу планирања тако осмисли активности на часу да преовладавају игре и садржаји који захтевају уравнотежену комбинацију придржавања правила и налажења самосталних решења у складу са правилима како би сваки ученик, у складу са својим капацитетима и интересовањима, могао да ужива у игри, али и да је унапређује. То је у складу са теоријом Виготског која каже да ученицима треба давати захтеве који су у „зони наредног развоја“, односно захтеве који су нешто виши од онога што је ученик овладао, али не толико виши да фрустрирају. Наравно, за то је потребно да наставник континуирано прати напредовање ученика и има индивидуални приступ.

У складу са називом програма наставник кроз све активности током школске године, поред рада на самој техници игре (решавање примера на демонстрационој табли, проигравање у паровима...), ученицима указује на шири значај играња шаха иако је формално по програму тај садржај предвиђен само у првој теми, а заправо представља заједнички именоватељ свих тема. За те потребе се могу користити анегдоте о познатим шахистима, гостовања шахиста и разговор са њима о искуствима која су имали, одлазак у локални шаховски клуб, упознавање са занимљивим догађајима са великих шаховских

турнира, дискусије о томе да ли се шах може сматрати спортом или уметношћу итд. У оквиру програма могу се осмислити и реализовати и мањи пројекти или мања истраживања у корелацији са неким обавезним предметима (информатика, математика, физичко и здравствено васпитање, ликовна култура, историја...) или другим слободним наставним активностима. На пример, ученици могу, у сарадњи са наставником ликовне културе, спровести истраживање о естетици шаховских комплета направљених од различитих материјала (дрво, метал, стакло, пластика, полудраго камење, слоновача...), о дизајну фигура насталих у оквиру уметничког покрета Баухаус и од стране других уметника, а могу и сами дизајнирати фигуре и од тога направити школску изложбу. Са наставником историје може се истраживати о симболици шаховских фигура и ратовања у прошлости. Пројекат може бити и организација шаховског турнира на коме би учествовали, поред ученика, и заинтересовани наставници и родитељи. Такође, овај програм може да иницира дружење и такмичење ученика различитих школа.

Све наведено има за циљ да укаже на велики образовно-васпитни потенцијал шаха али и потребу да се програм остварује комбиновањем различитих активности и поштовањем индивидуалног приступа како би се подстакла и сачувала радозналост и заинтересованост ученика за ову игру која опстаје вековима чак и условима интензивног развоја информационих технологија.

ПРОГРАМ СЛОБОДНЕ НАСТАВНЕ АКТИВНОСТИ

КАКО ВИДИМ СЕБЕ И ДРУГЕ - ИНТЕРКУЛТУРАЛНО УЧЕЊЕ 1 7 и 8

ЦИЉ

Циљ учења слободне наставне активности *Како видим себе и друге, интеркултурално учење* је да подстакне развој интеркултуралне осетљивости ученика за интеракцију и комуникацију са светом који их окружује, да их припреми за живот и рад у савременом друштву које је културно разнолико и да допринесе јачању разумевања, толеранције и уважавања других култура.

РАЗРЕД седми или осми

ОПШТЕ МЕЂУПРЕДМЕТНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ

Компетенција за целоживотно учење

Комуникација

Рад са подацима и информацијама

Дигитална компетенција

Сарадња

Одговорно учешће у демократском друштву

Естетичка компетенција

ИСХОДИ

На крају програма ученик ће бити у стању да:

- образложи појам културе и наведе њене елементе;

¹Програм је припремљен у оквиру пројекта “НАШ ГРАД НАШЕ ШКОЛЕ” који заједнички реализују Координационо тело Владе Републике Србије за општине Прешево, Бујановац и Медвеђа, Дечија фондација Песталоци и Група 484

- разликује концепте мултикултуралност и интеркултуралност;
- покаже осетљивост за различите социјалне и културне контексте;
- пореди основне културне одлике различитих народа;
- пронађе сличности и разлике са културом којој припада и другим културама;
- у свакодневном понашању исказује толеранцију и поштује културне разлике;
- образложи како стереотипи и предрасуде настају услед непознавања елемената других култура;
- користи интеркултурални дијалог;
- препознаје говор тела и невербалну комуникацију;
- јасно изрази сопствене мисли и осећања, са пажњом слуша саговорника и комуницира са другима на конструктиван начин;
- сарађује са члановима групе којој припада поштујући разлике у мишљењу, дајући лични допринос у постизању задатог циља;
- проналази релевантне податке и информације користећи различите изворе информисања;
- прикаже и образложи резултате истраживања усмено, писано, у форми презентације;
- користи ИКТ за комуникацију, прикупљање и обраду података и представљање резултата истраживања.

ТЕМЕ и кључни појмови садржаја КУЛТУРА

Појам културе и елементи културе

Мултикултуралност, интеркултуралност

Културе код нас и у свету

Однос култура

Стереотипи и предрасуде

КОМУНИКАЦИЈА

Појам комуникације

Примање и слање поруке током комуникације

Интеркултурна комуникација

Универзалност невербалне интеркултуралне комуникације

Различите културолошке интерпретације невербалне комуникације

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Ослонац за остваривање програма представљају опште упутство које се односи на све слободне наставне активности (СНА), као и ово које изражава специфичности програма *Како видим себе и друге, интеркултурно учење*.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм садржи две тематске целине. Прва тема разматра значења основних појмова културе, мултикултуралности, интеркултуралности. Размишљање о култури увек води и размишљању о односу међу културама, стереотипима и предрасудама који се јављају услед недовољног познавања другог и другачијег, те ове области садржаја заузимају важно место

у оквиру прве теме. С обзиром на културну комплексност савременог доба јасно је да код ученика морамо развијати сензибилитет за интеркултуралну интеракцију, упознавање и разумевање других култура, што нас води до друге тематске целине. Фокус ове теме је на интеркултуралној комуникацији и њеним интегралним деловима – невербалној комуникацији и различитим културолошким значењима кодова који се могу разликовати од културе до културе. Захтеви писања програма су такви да се теме приказују одвојено, али у свакодневном животу, дати садржаји су међусобно повезани и прожимају се.

Да би се планирани исходи остварили, важно је на који начин ће садржај бити обрађен. Програм се не базира на коришћењу уџбеника који је специјализовано намењен за овај наставни програм, већ се ученици подстичу да користе различите изворе информација и да развијају према њима критички однос. Наставник има слободу да прилагоди наставу специфичностима друштвене заједнице у којој ученици живе и шири је од локалног ка регионалном и глобалном. Он се унапред припрема за часове, његова улога подразумева вештину фасилитатора, да ученике уведе у тему, представи кључне појмове садржаја и подстакне их на активности које даље усмерава, прати и вреднује. Рад са ученицима треба да буде разноврстан и подстицајан, да изазива радозналост ученика да о томе причају, дискутују, постављају питања и да промовише истраживачки приступ и критичко размишљање.

Активности и методе које су погодне за остваривање програма су употреба видео материјала, аудио и визуелних садржаја, делова текстова, креативне радионице, тимски рад, дискусије, играње улога, рад на истраживању и анализи добијених података, као и непосредни контакт са људима који имају интересантна животна или професионална искуства у вези са темом која се обрађује, повезивање са вршњацима из других школа или држава. Активности на часу треба да се одвијају у атмосфери поверења, поштовања различитости, међусобног уважавања, конструктивне комуникације и демократске процедуре.

Садржаји из програма могу се довести у везу са оним што су ученици учили или уче у другим предметима и изборним програмима. Та веза посебно је изражена са темама и активностима изборног програма Грађанског васпитања и програмом Српског језика (постоје дела која су предвиђена програмом а која се баве поменутом тематиком попут приповетке *Деца* Иве Андрића), али се доводе у везу и са програмом Биологије и Географије.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

КУЛТУРА

У оквиру ове теме садржаји су подељени у пет целина, али су оне међусобно повезане и одређују наше понашање и реакције. У прву област наставник може увести ученике вођеним питањима која би требало да буду подстицајна за брзо и активно укључивање свих ученика у тему. Питања полазе од познатих и блиских ученицима, и воде ка уопштавању. Вођени разговор може започети питањима: Да ли слушате музику? Да ли носите фармерице, тексас? Да ли је то карактеристично за вас, за младе, за вашу културу? Да ли је карактеристично и за друге младе људе у свету? Којој култури припадате? Шта за вас значи култура? Шта све чини културу? У зависности од одговора наставник ће усмеравати даљи ток разговора, а главне појмове одговора ће уписивати у већ припремљени формат нацртаног леденог брега на флипчарту или табли. Модел леденог

брега је један од најпознатијих модела на који се представља култура и одлично је уводно полазиште да се ученици упознају са свим елементима културе – видљивим и невидљивим. Видљиви делови културе – архитектура, уметност, језик, музика, одећа, храна. У културама постоје и невидљиви делови као што су норме и понашања, схватање времена, простора, природе, идеала лепоте, греха итд. Овај модел усмерава пажњу на скривене елементе културе и важно је показати младима зашто нам је некада тешко да разумемо друге који долазе из других култура. За припремање овог дела наставници као литературу могу користити приручник *Интеркултурално учење: Т-кит, стр. 21*. Од ученика се у току разговора може затражити да свако напише три ствари које су део његове културе, обухватајући видљиви и невидљиви део леденог брега. Након тога, ученици могу добити задатак да међусобно упореде шта су написали и пронађу шта им је у одговорима било исто, а шта различито.

Даље увођење у објашњавање појмова мултикултурално/интеркултурално наставник може наставити давањем задатка ученицима да направе цртеж породичног стабла одакле потичу на коме ће бити исписано где је ко од предака живео. Заједно ће упоредити цртеже и истакнути и упоредити да постоје породице које дужи временски период нису мењале место живота, да има оних које су се кретале унутар неког мањег простора (нпр. делови Србије), да су се неки селили унутар простора Балкана, док има и оних који су се селили на различитим континентима. Даље наставник може наставити разговор постављајући питања као што су: Да ли у твом месту има људи који припадају другим културама? Из које културе долази особа/е с којима се сусрећеш? Колико се разумете? Шта вам представља препреке? Након разговора ученицима објашњава појмове мултикултурално/интеркултурално.

Област *Културе код нас и у свету* може се обрађивати кроз различите истраживачке задатке који ће се задати ученицима. Ученици се могу увести у тему кроз књигу Тајјане Родић „С децом око света“ у којој су приказане 22 земље са различитим народима, културама и обичајима. Наставник за представљање различитих култура може изабрати и да ученицима прикаже различите аудио-видео записе, виртуелне туре градова, музеја и сл. Може се повезати са школама у којима се налазе и ученици припадници других националности и култура, са којима могу одиграти „ученички бинго“ тако да представници сваке групе (школе) мотивишу једни друге да кроз питања открију што више културних специфичности (наведите две речи на два језика који се користе у заједници, наведите песника/песникињу која је рођена у том крају). Након увођења у тему, ученици добијају истраживачки задатак да најпре направе мини истраживање у својим локалним заједницама са темом *Домаћи странци*. Потребно је да истраже и представе резултате истраживања о људима који су у њиховим местима оставили траг и утицај, а који потичу из неких других култура. Приликом представљања резултата потребно је да представе и културу из које долази особа о којој су истраживали. (нпр. Др Изабел Емсли Хатон по којој медицинска школа у Врању носи име). Ученици се могу упутити да пронађу и људе који долазе из неких других земаља, а тренутно живе у њиховој локалној заједници. Истраживање могу представити у форми у којој желе – видео запис, презентација, интервју, ликовни рад итд. Ученици се за истраживање упућују на различите изворе информисања који им могу понудити тражене информације: градске библиотеке, историјски архив, музеј, разговор са суграђанима, интернет... Наставник може организовати и гостовање неког од занимљивих „сведока“ из друге културе, а који се налази у локалној заједници или онлајн сусрет где ће ученици добити прилику за

откривање путем директног разговора и постављања питања. Након представљања одређених личности из других култура, а који су део и њихове заједнице, ученици могу добити нови истраживачки задатак који их са локалног нивоа води даље ка свету. Могу добити задатак да у групама направе културну карту Европе / света (у зависности од интересовања и броја ученика). Уколико се наставник одлучи за представљање културне мапе Европе свака група може добити један део за истраживање и представљање, нпр. прва група Источна Европа, друга група Балкан, трећа Средња Европа, четврта Западна Европа. Уколико се одлуче за прављење културне мапе света групе се могу поделити према континентима. Ученици се упућују да изаберу доминантну и препознатљиву одлику одређене културе. На часу приликом инструкција свакој групи додељује се празна мапа (карта) на којој ће ученици залепити, нацртати, дописати оно што су изабрали за представљање. На финалној презентацији делови се спајају у једну целину, а рад може бити изложен у просторијима школе, како би остали ученици имали прилике да се упознају са занимљивостима о другим културама.

Наредне две области *Однос култура* и *Стереотипи и предрасуде* су уско повезане. За увођење у тему наставник може кренути вођеним дијалогом и усмеравањем на социјалну дистанцу коју поседује свако од нас. Да ли се људи мешају? На локалу? У региону? У свету? Када се народи не би мешали како би изгледали? Да ли има неко од народа/ одређена култура са којом не бисте волели да се дружите и зашто? (нпр. Енглези су арогантни, Немци су хладни...) Наставник може ученицима пустити кратки филм *Путовање кроз ДНК* (<https://www.youtube.com/watch?v=aZ3PzIW9eDA>), а затим им поставити питања: Које сте ставове учили код актера овог филма? Које особине су показали? Које су последице оваквих ставова? Да ли су актери овог филма показали да су толерантни? Образложите одговор. Наставник може са ученицима радити на препознавању сопствених и туђих осећања, како би могли ситуацију да сагледају из другог угла. Шта је тест открио на крају филма? Разговором ученици ће доћи до закључка да нико није етнички чист. Након ове активности, наставник може задати ученицима да истраже своје порекло. Ученици могу добити задатак да код куће разговарају са породицом о својим прецима и ком народу су припадали. Наставник за наредни час може припремити кутију у коју би ученици уписивали на цедуљама по један народ коме припадају. Уколико ученик међу прецима има више различитих народности, нпр. оних који су били Русини, Словаци, Срби написаће три посебне цедуље са по једним од сва три народа. Када сви убаце цедуље, оне се ваде и гледа се шта све има у кутији. Највише ће бити цедуља са народом који је доминантан у тој средини, али ће бити и других. Разговор се даље усмерава у правцу питања да ако у тако малој средини какво је једно одељење има особа чије је порекло етнички, религијски и културолошки различито како то изгледа у већој друштвеној средини нпр. једној држави. Са ученицима се даље на односу и дијалогу култура може радити на основу текста Ралфа Линтона, америчког културног антрополога, који на занимљив начин описује до које мере једна култура може да позајмљује од других култура. Текст се може адаптирати или скратити у зависности од потреба и интересовања ученика. Непознате речи и процеси из текста се могу објаснити фотографијама и повезати са предметима које ученици изучавају. (прилог1) (Линк ка књизи <https://archive.org/details/studyofman031904mbp/page/14/mode/2up>) Ученици након рада на тексту могу добити истраживачки задатак да открију одакле долазе предмети, храна и сл. коју користе (нпр. одакле потиче сладолед или чоколада, одакле нам долази телефон...). Наставник може пустити ученицима и песму „Русе косе цуро имаш“ и питати ученике чија

је ово песма? Када ученици одговоре, рећи им да се један истраживач бавио том песмом и констатовао да она постоји у десетак земаља и да сви тврде да је она њихова национална. Ученици могу добити домаћи задатак да код куће погледају документарни филм „Чија је ово песма?“

(https://www.youtube.com/watch?v=NGCURBHF2Ss&list=PLVkvQhiPSQ_vX6xeQ_WhfrEf3UX1iUI46)

За даљу обраду теме *Стереотипи и предрасуде* наставници могу урадити са ученицима радионицу „Путовање Еуро возом – по жељи“ која се налази у приручнику *Интеркултурално учење*: Т-кит, стр. 96 или радионицу „Прича о Лејли и Мухамеду“ из приручника „*За разлику богаије – приручник за интеркултурализам*“, Центар за права детета, стр 119. Такође, наставник може припремити ученицима истраживања која се баве различитом тематиком етничке дистанце између припадника различитих култура у Србији и свету (нпр. кога бисте/не бисте желели за супружника, са ким бисте се дружили, а са ким не, кога бисте волели да буде ваш колега, са ким бисте/не бисте волели да живите у суседству...), након чега би ученици имали задатак да анализирају и критички промишљају резултате истраживања. Питања која се могу поставити: Да ли се слажеш са наведеним? Зашто то мислиш? Можеш ли то да објасниш? На основу чега је изнесена таква тврдња? Да ли можеш да наведеш пример за то?

КОМУНИКАЦИЈА

За увођење у тему *Комуникација* и прва два кључна појма *Појам комуникације* и *Примање и слање поруке током комуникације* наставник може користити радионицу „Комуникација шта је то“, чији се опис налази у приручнику *Култура комуникације међу младима: Приручник за вршњачке едукаторе*, Центар за производњу знања и вештина - ЦПЗВ, Нови Сад, стр. 10. Као уводна активност са ученицима се може урадити и вежба „Ланац комуникације“ – ученици стоје у реду један иза другог (ученик испред окренут је леђима ученику иза), наставник показује поруку (последњем ученику у низу) – покрет који је потребно да ученик пренесе даље, али тако што је показује само ученику испред себе. Он додирне другог ученика испред себе по рамену, како би се окренуо да види поруку, односно покрет који ће му пренети. За то време остали ученици стоје окренути леђима, све док их ученик иза њих не додирне како би се окренули. Порука се истим начином преноси до краја реда, када последњи ученик показује свима шта је примио као поруку. Наставник потом показује оригиналну поруку, након чега следи разговор о начину слања, примања и преноса поруке. У овом случају реч је о преносу невербалне поруке, а са ученицима се може урадити и друга варијанта ове вежбе, тако да ученици одиграју игру „глувих телефона“.

Након ових уводних активности ученици се могу поделити у шест мањих група. Свака група треба да представља један континент, а затим ће добити задатак да истраже и на различитим језицима напишу поздраве са тог континента на паноу. Након тога, потребно је да представе на ком језику и из које културе је одређени поздрав, чиме се ученици уводе у интеркултурну комуникацију. Са ученицима се даље може покренути разговор на који се начин може још водити комуникација уколико не говоримо истим језиком и не разумемо саговорника – водећи ученике до појма невербалне комуникације. Невербална комуникација представља интегрални део интеркултуралне комуникације. Зато је важно да наставник упозна ученике на који све начин невербална комуникација може бити од значаја приликом сусрета култура. Посебно је важно обратити пажњу на постојање

универзалне невербалне комуникације, али и различито културолошко тумачење исте гестикације. Универзалност невербалне комуникације присутна је приликом изражавања базичних осећања изразом лица. Ученицима је блиска употреба смајлића приликом комуникације зато се може дати нови задатак ученицима да се поделе по групама. Свака група ће представљати једну земљу (Француска, Немачка, Србија, Енглеска...) и добити задатак да уз помоћ смајлија представе како се у тој земљи изражавају осећања - срећа, изненађење, бес, плакање, туга, страх, осмех и сл. Групе ће имати исто или слично решење и након представљања рада сами ће доћи до закључка о универзалности изражавања осећања.

Како би се ученици увели у област тумачења различитих невербалних порука (гестова) у различитим културама, наставник може спровести радионицу „Поздрави“ – потребно је да наставник на папирићима испише различите врсте поздрава: поздрави другу особу загрли је и пољуби три пута у образе (Србија, Холандија, Белгија); поздрави другу особу загрли је и пољуби два пута у образе (неки делови Војводине, Португал, Шпанија); поздрави другу особу загрли је и пољуби четири пута у образе (Парижани); поздрави другу особу саставивши руке као за поклон (Јапан); поздрави другу особу трљањем носева (Ескимима); поздрави другу особу врло јаким, чврстим стиском руке (Немачка); поздрави другу особу тако што ћеш прислонити главу уз главу на једну страну, па на другу (Албанија), док се поздрављате држите растојање од око пола метра и рукујте се али врло лаганим стиском руке (Енглеска); топао велики загрљај (Русија, Палестина). Потребно је да на папирићима буде исписан по један поздрав за два ученика. Уз поздраве ученици добијају и најчешће име које се користи у тој земљи. Ученици се промешају у средини учионице и свако изговори име које је добио и поздрави се онако како је описано на папирићу који је извукао. Након вежбе ученици добијају задатак да истраже одакле (из којих култура) потичу поздрави, а наставник продубљује тему развојем дискусије: Који поздрави су вам били пријатни/непријатни и зашто? Да ли сте некада били у непријатној ситуацији у другој земљи када вас је неко топло поздравио нпр. са четири пољупца а ви се из незнања спетљали и повукли након два/три? Да ли сви Немци имају чврст стисак руке? До које мере су поздрави стереотипни? Да би продубили своја знања о интеркултуралној комуникацији ученици се могу поделити по групама и добити прилоге на којима је написано како се у одређеним културама представља однос према времену (кашњење, долазак на време на састанак, друштвени догађај, ујурбани темпо живота...), значење гестова у различитим културама (палац горе, показивање прстом, махање, дозивање, ок знак...), однос према простору (физичка удаљеност приликом поздрављања, седење у простору, распоред намештаја...), однос према додиру (руковање, грљење, загрљај, значење додира...), контакт очима (директан контакт, дужи или краћи контакт...), однос према тишини, специфичним веровањима, навикама, обичајима. Даље наставник може дати задатак да ученици анализирају и упоређују различита значења и односе у различитим земљама и културама.

Како би ученици и искуствено доживели разлике у интеркултуралној комуникацији наставник може реализовати и радионицу „Црвена и плава земља“ (Прилог 2) или радионицу „Дердијанци“ која се налази у приручнику *Интеркултурално учење*: Т-кит, стр. 69.

Наставници за припремање области из невербалне комуникације могу користити *Водич за унапређивање интеркултуралног образовања*, Група Мост, као и научни рад „Улога невербалних кодова у интеркултуралној комуникацији“ (<https://scindeks->

clanci.ceon.rs/data/pdf/0354-3293/2022/0354-32932201095B.pdf.

Прилог 1 (прилагођени текст)

Амерички грађанин буди се у кревету који је направљен по узору створеном на Блиском истоку, али који је измењен у северној Европи, пре но што је стигао у Америку. Збацује покриваче направљене од памука, коме је праотаџбина Индија, или од лана, коме је праотаџбина на Блиском истоку, или од свиле, чију су употребу открили у Кини. Сви ти материјали су изаткани поступцима који су измишљени на Блиском истоку. Завлачи ноге у мокасинке, које су изумели Индијанци из шумовитих области и одлази у купатило чија је опрема мешавина европских и америчких изума скорашњег датума. Скида пиџаму, хаљину измишљену у Индији, и пере се сапуном који су измислили стари Гали. Облачи хаљине које по облику потичу од кожане одеће номада азијских степа, обува ципеле од коже уштављене поступком измишљеним у старом Египту и скројене према узору који потиче од класичних цивилизација Средоземља, а око врата везује траку тканине светле боје, остатак шалова које су Хрвати носили преко рамена у седамнаестом веку. Пре но што пође на доручак, он гледа кроз прозор на коме је стакло, изум Египта, и, ако пада киша, навлачи каљаче направљене од гуме коју су открили Индијанци Централне Америје, и узима кишобран, изум југоисточне Азије. На главу ставља шешир, изум азијских степа. На путу за доручак зауставља се да купи новине које плаћа звечећим новцем, изумом старих Либанаца. У ресторану се суочава са читавом новом серијом. Тањир је направљен од грнчарије измишљене у Кини. Нож је од челика, легуре до које се први пут дошло у јужној Индији, виљушка је средњовековни италијански изум, а кашика води порекло од римског оригинала. Доручак почиње наранџом са источног Средоземља, дињом из Персије или парчетом афричке лубенице. С тим он узима кафу, плод етиопске биљке, с кремом и шећером. Припитомљавање крава и мисао о њиховој мужи имају своје порекло на Блиском истоку, док је шећер први пут добијен у Индији. После воћа и прве кафе он прелази на вафле, колаче припремљене скандинавском техником од пшенице која је постала домаћом биљком у Малој Азији. Преко колача он прелива јаворов сируп, који су изумели Индијанци источних шумовитих области. Као међујело може узети јаје од врсте птице припитомљене у Индокини или парчиће меса животиње припитомљене у источној Азији, које је усолјено и на диму сушено поступком који је разрађен у северној Европи. Кад је наш пријатељ завршио с јелом, он се заваљује у седиште да пуши – навика америчких Индијанаца – биљку припитомљену у Бразилу, било лулом, која потиче од Индијанаца из Вирџиније, или као цигарету, која потиче из Мексика. Док пуши, он чита новости дана, одштампане словима која су измислили древни Семити, на материјалу који је измишљен у Кини, поступком који су изумели Немци. И док прегледа извештаје о дешавањима у свету, амерички грађанин одаје почаст свему овоме на једном индоевропском језику, јер је стопостотни Американац.

Прилог 2

Ученици се деле у две групе. Једна група представља становнике Црвене земље и они добијају црвени папирни кружић. Друга група ученика представља Плаву земљу и добија плави папирнић.

Наставник свакој групи одвојено даје правила како ће се понашати.

Црвена земља: не рукују се, не гледају у очи, већ у земљу, не осмехују се, врло су тихи,

раздаљина између саговорника је дужина једне руке.

Плава земља: све супротно становницима Црвене земље - рукују се, гледају у очи, смеју се и бучни су, воле да загрле и да се рукују.

Упућује ученике да када се врате у учионицу сви заједно, треба да замисле да се налазе на журци, да се крећу кроз простор и покушају да се поздраве и успоставе контакт са становницима који нису из њихове земље, поштујући наведена правила понашања.

Ученици се враћају у учионицу, сви су заједно на журци, крећу се кроз простор и поздрављају. Након неколико минута дружење се завршава, сви су на својим местима и наставник покреће разговор.

Прво питање је само за ученике из Црвене земље: како се поздрављају људи из Плаве земље и какви су? Одговоре записује на једној половини табле кредом у боји.

1. грле се
2. смеју се
3. поздрављају се
4. срдачни су
5. позитивна енергија
6. срдачни
7. оптимистични...

Друго питање је само за ученике из Плаве земље: како се поздрављају људи из Црвене земље и какви су? Одговоре записује на другој половини табле:

8. стидљиви
9. тихи
10. не гледају се у очи
11. нису комуникативни
12. некултурни
13. безобразни...

Након записаних одговора наставник пита представнике Црвене, а затим и Плаве земље да кажу која су правила понашања у њиховој земљи. Од претходно записаних одговора на табли сада заокружује само оне који су исти као и инструкције које су ученици добили на почетку. Потом пита ученике да објасне шта представљају остали одговори и њихови закључци које су издвојили на основу начина поздрављања становника ових земаља, а који нису обележени као правила о понашању.

- То су наши осећаји, наше претпоставке и предрасуде.

Даље наставник може наставити разговор са ученицима питањима. Да ли то можемо да применимо на наш живот и да ли често осуђујемо неке друге националности и културе на основу изгледа или нечега о чему не знамо много?

Да ли имамо предрасуда зато што се не познајемо довољно?

Која земља се правилно понаша, а која не? Активност завршити констатацијом да нема правилног и неправилног, да нам се нешто што је различито не мора увек свиђати, нешто нам се може свидети више или мање и то је нормално, али различитости треба прихватити и не осуђивати. **Различитост је богатство!**

БЕЗБЕДНО У САОБРАЋАЈУ 7 и 8**Назив** БЕЗБЕДНО У САОБРАЋАЈУ**Циљ** Циљ програма је да ученици, кроз стицање знања, развој вештина и усвајање ставова и вредности постану осетљивији за питања безбедности саобраћаја и спремнији за самостално и безбедно учешће у саобраћају.**Разред** Седми и осми**Годишњи фонд часова** 36/34 часова

Опште међупредметне компетенције	Исходи По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	Тема и кључни појмови садржаја програма
Компетенција за целоживотно учење Решавање проблема Одговорно учешће у демократском друштву Сарадња Комуникација Одговоран однос према околини	опише значај саобраћаја за човека и друштво некад и сад; повезује доступност саобраћаја са степеном остварености неких људских права; доведе у везу знања, вештине, ставове и вредности о саобраћају са понашањем учесника у саобраћају; дискутује о начинима саобраћајног	ЗНАЧАЈ САОБРАЋАЈА Значај саобраћаја за појединца и друштво некад и сад. Доступност саобраћаја и степен остварености људских права (здравствена заштита, образовање, рад, култура...) Саобраћајно васпитање кроз стицање знања, развој вештина,

<p>Одговоран однос према здрављу</p> <p>Дигитална компетенција</p> <p>Рад с подацима и информацијама</p>	<p>васпитања деце и младих у породици, школи, медијима;</p> <p>наведе неколико установа који се баве безбедношћу саобраћаја и телефонске бројеве полиције, хитне помоћи и ватрогасаца;</p> <p>препозна примере којима се у јавности промовишу позитивни ставови и правилна понашања у саобраћају;</p> <p>заступа мишљење да су највеће вредности у саобраћају људски живот, здравље, животна средина, материјална добра;</p> <p>разликује различите учеснике у саобраћају и препознаје оне који су посебно осетљиви;</p> <p>доведе у везу поштовање саобраћајних правила и безбедност свих учесника у саобраћају;</p> <p>опише начине комуникације учесника у саобраћају и значај који има за безбедност;</p> <p>дискутује о санкционисању појединаца који се небезбедно понашају у саобраћају;</p> <p>наведе последице небезбедног понашања у саобраћају;</p> <p>на примеру саобраћајне ситуације критички разматра небезбедна понашања и могуће последице;</p> <p>опише штетни утицај умора, употребе алкохола, психоактивних супстанци, мобилних телефона на безбедност у саобраћају;</p> <p>не користи мобилни телефон приликом преласка улице;</p> <p>наведе како све ученици основношколског узраста могу да учествују у саобраћају;</p> <p>опише основне психофизичке карактеристике деце основношколског узраста значајне за учешће у саобраћају;</p>	<p>усвајање ставова и вредности у породици, школи, путем медија.</p> <p>Примери кампања за безбедно понашање у саобраћају и неговање вредности, као што су: људски живот, здравље, животна средина, материјална добра.</p> <p>Институције и организације које се баве саобраћајем.</p> <hr/> <p>САОБРАЋАЈ КАО УРЕЂЕНИ СИСТЕМ</p> <p>Саобраћај као уређена комуникација.</p> <p>Учесници у саобраћају – пешаци, возачи, путници.</p> <p>Осетљиве категорије учесника у саобраћају – деца, особе са инвалидитетом, старије особе, бициклисти.</p> <p>Значај поштовања саобраћајних правила свих учесника у саобраћају за безбедност.</p> <p>Комуникација између различитих учесника у саобраћају и безбедност.</p> <p>Последице непоштовања саобраћајних правила по појединца, друштво и материјална добра.</p> <p>Санкционисање небезбедног понашања у саобраћају.</p> <p>Највећи непријатељи безбедности у саобраћају – умор, алкохол, психоактивне супстанце, мобилни телефони.</p> <hr/> <p>ДЕЦА У САОБРАЋАЈУ</p> <p>Деца као учесници у саобраћају – пешаци, бициклисти, путници.</p> <p>Психофизичке карактеристике деце основношколског узраста значајне за учешће у саобраћају.</p> <p>Примери најчешћег страдања деце у саобраћају.</p> <p>Безбедно понашање деце као</p>
--	---	--

	<p>наведе примере најчешћег страдања деце у саобраћају; опише и демонстрира правилно понашање деце као пешака; опише и демонстрира правилно управљање бициклом и коришћење заштитне опреме; наведе начине на које се деца правилно превозе у саобраћају; правилно прелази улицу; изрази позитиван став према употреби заштитне опреме при вожњи бицикла и користи заштитну опрему кад вози бицикл; образложи зашто је важно да се користе сигурносни појасеви и дечија седишта у аутомобилу, ставља сигурносни појас у аутомобилу и показује спремност да опомиње друге који то не раде; наведе понашања пешака и бициклиста која могу да ометају друге учеснике у саобраћају; не подлеже притиску вршњака да се небезбедно понаша у саобраћају; наведе негативне ефекте саобраћаја на животну средину и могуће мере за њихово смањење; покаже спремност да повређенима у саобраћају помогне у складу са својим могућностима или затражи помоћ других; критички промишља о сопственом безбедном и небезбедном понашању у саобраћају и прихвата одговорност за сопствено понашање у саобраћају; наведе примере културног и некултурног понашања у саобраћају и доводи их у везу са безбедношћу.</p>	<p>пешака у саобраћају. Безбедно понашање деце као бициклиста у саобраћају. Безбедно понашање деце као путника у саобраћају.</p> <p>САОБРАЋАЈ И ЖИВОТНА СРЕДИНА</p> <p>Ефекти саобраћаја на животну средину. Мере за смањење негативних ефеката саобраћаја на животну средину.</p> <p>КУЛТУРНО ЈЕ БЕЗБЕДНО</p> <p>Културно понашање различитих категорија учесника у саобраћају и безбедност. Пружање помоћи у саобраћајним незгодама.</p>
--	--	--

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Слободна наставна активност (СНА) *Безбедно у саобраћају* нуди се ученицима седмог и осмог разреда с тим да је они могу бирати само једном. Намењена је ученицима овог узраста јер одговара њиховој потреби да, у већој мери него пре, самостално учествују у саобраћају као пешаци, путници, бициклисти. Ученици су у претходним разредима, у оквиру различитих предмета, имали прилику да обрађују неке садржаје који се тичу саобраћаја (значај, врсте, правилно прелажење улице, транспортна средства...), а неки од њих су били учесници такмичења *Шта знаш о саобраћају*. Овај програм представља надградњу и ученицима нуди шири поглед на саобраћај са фокусом на безбедност, и то, како личну, тако и општу.

Смернице за рад на програму наставник може наћи у *Референтном оквиру компетенције за безбедно учење у саобраћају* и пратећем водичу за његову имплементацију (доступно на сајту Завода за унапређивање образовања и васпитања www.zuov.gov.rs), у *Општем упутству за остваривање свих СНА* (организација и начин рада, праћење и напредовање ученика, оцењивање...), као и у овом упутству које је детаљније што се тиче садржаја програма и изражава његову специфичност.

Програм *Безбедно у саобраћају* почива на уверењу да школа има обавезу и одговорност да допринесе развоју компетенције ученика за безбедно учење у саобраћају коју, као и код других компетенција, чине знања, вештине, ставови и вредности. Прегледом исхода може се видети како је то уграђено у програм. Издвајамо неколико исхода који илуструју наведено. За знање – *ученик ће бити у стању да наведе неколико институција које се баве безбедношћу саобраћаја и да наведе телефонске бројеве полиције, хитне помоћи и ватрогасаца*. За вештине – *ученик ће бити у стању да правилно прелази улицу*. За ставове – *ученик изражава позитиван став према ношењу заштитне опреме при вожњи бицикла*. За вредност – *ученик ће бити у стању да заступа мишљење да су највеће вредности у саобраћају људски живот, здравље, животна средина и материјална добра*. Неки исходи садрже више компоненти компетенције. На пример, *ученик ће бити у стању да образложи зашто је важно да се користе сигурносни појасеви и дечија седишта у аутомобилу (знање), ставља сигурносни појас (вештина) и показује спремност да опомиње друге који то не раде (став)*.

Својим садржајем, очекиваним исходима и препорученим начином рада са ученицима програм доприноси и развоју неких међупредметних компетенција. Највећи допринос даје развоју компетенције за одговоран однос према здрављу, што је важно ако се има у виду да деца и млади страдају више у саобраћају, него од болести.

САДРЖАЈ И ИСХОДИ ПРОГРАМА

Садржај програма дат је у оквиру 5 тематских целина: *Значај саобраћаја, Саобраћај као уређени систем, Деца у саобраћају, Саобраћај и животна средина, Културно је безбедно*. Као и код других програма, главна смерница за остваривање су исходи које треба постићи, а дати садржај је оквир унутар ког се треба кретати. Подразумева се да ће наставник, у оквиру планирања на нивоу часа, програмске исходе уситнити на већи број мањих исхода. Неки исходи ће бити лакши и бржи за постизање (најчешће су то знања), а неки ће бити резултат кумулативног рада на више различитих садржаја у дужем временском периоду. Пример таквог исхода је да ће ученик бити у стању да критички

промишља о сопственом безбедном и небезбедном понашању у саобраћају и да прихвата одговорност за сопствено понашање у саобраћају. С обзиром да неке исходе (најчешће вештине) није лако проверити да ли су достигнути у школским условима потребна је сарадња са родитељима. На пример, у току другог полугодишта, наставник може тражити од родитеља повратну информацију да ли су приметили да се мења однос њиховог детета према коришћењу заштитне опреме кад вози бицикл, да ли увек ставља појас у аутомобилу кад се вози као путник, како се понаша у превозу, да ли уочава и коментарише туђа небезбедна понашања у саобраћају и сл.

У наставку упутства дата су појашњења за сваку од програмских тема и идеје како на њима радити са ученицима.

ЗНАЧАЈ САОБРАЋАЈА

У овој, може се рећи уводној теми, наставник полази од ученичких знања о саобраћају. Она ће свакако једним делом бити формална – стечена у школи, али у великој мери и неформална – стечена у свакодневном животу и путем учења по моделу у оквиру породице. Нема дилеме да ученици саобраћај доживљавају као значајан, у смислу да се људи и роба превезу са једног места на друго. Међутим, потребно је на томе радити из још једне перспективе. Од ученика треба тражити да доступност саобраћаја повежу са степеном остварености неких важних људских права као што су: право на школовање, здравствену негу или на рад. Такође, треба им проширити видике како саобраћај не би посматрали само из угла добробити појединца, већ и из угла целокупног друштва, пре свега његовог економског развоја.

Други сегмент ове теме је саобраћајно васпитање. Са ученицима треба разговарати како они виде припрему деце за самостално учешће у саобраћају. Ко, како и на који начин треба са њима да ради на томе, као и по чему се процењује да је неко спреман да безбедно учествује у саобраћају. Циљ је да ученици схвате да саобраћајно васпитање подразумева стицање знања, развој вештина и усвајање правилних ставова и вредности, што се мора дешавати и у породици и у школи. За те потребе са ученицима се може, на пример, дискутовати о несавесним возачима који праве пуно саобраћајних прекршаја (возе брже од дозвољеног, не стају на црвено светло на семафору, претичу преко пуне линије...) и водити их тако да сами закључе зашто се такви возачи називају несавесним, да њима не недостају знања о безбедном учешћу у саобраћају као ни вештине, већ је њихово понашање повезано са ставовима и вредностима које имају. То је прилика да се са ученицима разговара о вредностима које су важне у саобраћају као што су: људски живот, здравље, животна средина, материјална добра.

Трећи сегмент теме посвећен је институцијама и организацијама које се баве саобраћајем или су на неки начин повезане са њим. Ученици се могу упутити да на интернету сами истраже чиме се баве Агенција за безбедност саобраћаја, Ауто-мото Савез Србије, Саобраћајни институт ЦИП и о томе поразговарати. Затим их треба упознати са позивним бројевима служби полиције, хитне помоћи и ватрогасаца, јер су оне од велике важности за безбедност саобраћаја и пружање помоћи у ванредним ситуацијама.

Рад на овој теми може се завршити анализом неколико кампања Агенције за безбедност саобраћај као што су *Успори живот те чека, Кад пијем не возим, Подигни глас одузми гас, Вози одморан...* са становишта које вредности пропагирају и коме се обраћају.

САОБРАЋАЈ КАО УРЕЂЕНИ СИСТЕМ

Друга тематска целина има за циљ да ученицима приближи сложеност саобраћаја, ко све у њему учествује и неопходност да комуникација између њих буде уређена. Као подстицај могу се користити снимци саобраћаја са почетка 20. века, као и они који приказују саобраћај данас као уређен систем (нпр. [See How an Insane 7-Circle Roundabout Actually Works | WIRED \(youtube.com\)](#)) или као мање уређен (нпр. [Traffic WTF - Ethiopia's Meskel Square, Addis Abeba \(youtube.com\)](#)). Посебну пажњу треба дати појашњењу које су и зашто осетљиве категорије учесника у саобраћају као што су: деца, особе са инвалидитетом, особе које гурају дечија колица, старије особе, бициклисти, мотористи (нпр. [Snimak na kom vozač velikom brzinom prolazi pešački prelaz na kojem su majka i beba - Telegraf.rs](#)).

Централни део ове теме је значај поштовања саобраћајних правила свих учесника у саобраћају ради безбедности свих. На то се природно надовезује разговор о последицама непоштовања саобраћајних правила и то по појединца, друштво и материјална добра. Ученици су довољно одрасли да неки од њих имају и лично искуство о томе (били су учесници или сведоци неке саобраћајне незгоде), тако да им треба дати прилику да говоре о томе, уколико желе. Након тога, прави је тренутак да наставник упозна ученике са подацима о саобраћајним незгодама у нашој земљи (број погинулих, повређених, материјалне штете...) и упореди их са подацима у неким другим земљама које су по броју становника сличне нашој, а имају мање саобраћајних незгода уз упитаност шта је то што прави разлику. Циљ је да ученици самостално увиде да је највећа разлика у понашању људи у саобраћају, у степену поштовања саобраћајних прописа, а мање у путевима, опреми путева и превозним средствима.

Следећи корак у раду на овој теми је разговор са ученицима како они виде шта треба радити како би се смањило број саобраћајних незгода. Наставник ће их водити тако да дођу до закључка да постоје два пута: један је превентива, односно припрема за безбедно учешће у саобраћају, а други санкционисање небезбедног понашања у саобраћају.

Рад на теми се завршава прегледом највећих непријатеља безбедности у саобраћају као што су умор, алкохол, психоактивне супстанце, мобилни телефони. За те потребе ученици могу добити нпр. домаћи задатак да, радећи у паровима, стану на неку прометну раскрсницу у окружењу школе и да 10 минута посматрају саобраћај и бележе колико возача док вози користи мобилни телефоном. Активност се може завршити неким од ефектних клипова у којима се показује зашто је употреба мобилних телефона током вожње врло опасна по безбедност у перцептивном смислу јер омета пријем дражи, у когнитивном, јер омета мишљење и мануелном, јер омета прављење покрета.

ДЕЦА У САОБРАЋАЈУ

Ова тема се надовезује на претходну и има за циљ да ученицима појасни специфичности учешћа деце у саобраћају и то као пешака, путника и бициклиста. Много тога они већ знају о томе, али им треба на систематизован начин приказати зашто су деца и млади осетљива категорија учесника у саобраћају, и то са становишта њихових физичких, менталних, емоционалних и социјалних карактеристика. Из исхода се може видети да су неки аспекти ових карактеристика добили посебну пажњу, јер имају већи утицај на

(не)безбедно понашање у саобраћају. На пример, један од исхода програма каже да ће ученик бити у стању да не подлеже притиску вршњака да се небезбедно понаша у саобраћају. То значи да са ученицима треба више радити на феномену вршњачког притиска и како му се одупрети (корелација са изборним програмом Грађанско васпитање у оквиру кога се у 7. разреду такође ради на вршњачком притиску). Као помоћ у припреми рада на овим садржајима наставник може користити Водич за примену *Референтног оквира компетенције за безбедно учешће у саобраћају* у коме су карактеристике деце дате у три узрасне категорије.

У даљем току рада на теми ученици треба да се упознају са примерима најчешћег страдања деце у саобраћају. (И о томе се наставник може информисати у наведеном Водичу.) Међутим, рад на том садржају захтева додатни опрез, јер није циљ створити страх код ученика сваки пут када прелазе улицу, возе бицикл или су путници у возилу. Циљ је учинити их свесним опасности које саобраћај има и неопходности да се поштују правила безбедног учешћа у саобраћају, али и да је саобраћај људима потребан и користан. Да би ученике охрабрили да користе саобраћај на безбедан начин као кључни појмови ове теме наведени су:

1. Безбедно понашање деце као пешака у саобраћају.
2. Безбедно понашање деце као бициклиста у саобраћају.
3. Безбедно понашање деце као путника у саобраћају.

Овај сегмент теме има за циљ да ученици напредују у својим компетенцијама за безбедно учешће у саобраћају, односно очекивани исходи нису само на нивоу знања, већ су на нивоу вештина. Главни оријентир наставницима за рад на овим садржајима је и овде *Референтни оквир компетенције за безбедно учешће у саобраћају*. На пример, у њему се наводи вештина *Безбедно кретање пешака и бициклиста улицама, путевима и другим јавним површинама* и уз њу неколико дескриптора који је описују, као што су: правилно процењује кретање учесника у саобраћају (правац, смер и брзину) и примењује мере које доприносе бољој видљивости и лакшем уочавању пешака и бициклиста у саобраћају. Наставник треба са ученицима да разради наведено питајући их на који начин пешаци и бициклисти доприносе да их други учесници у саобраћају боље виде, зашто уколико се пешак креће по коловозу на путу ван насеља или на путу који нема тротоар или другу површину намењену за кретање пешака, мора да се креће што ближе левој ивици коловоза у смеру кретања, итд. Овакви разговори треба ученицима да појасне смисао, сврху неких правила како би их лакше усвојили.

Овом делу програма треба посветити највише времена и добро промислити на који начин радити са ученицима. То не би требало да личи на теоријску наставу у ауто-школи где наставник предаје о правилима безбедног учешћа у саобраћају позивајући се на Закон о безбедности саобраћаја на путевима. Погодније форме рада су демонстрација, симулација, дискусија, анализа случаја, разговор. На пример, ученици се могу поделити у мале групе са задатком да наведу које све опасне грешке могу да направе њихови вршњаци као пешаци, бициклисти и путници. Од њих се то може тражити да ураде ослањајући се на знања и искуства која већ имају, а затим на основу њихових одговора цела група може заједнички, вођена наставником, да издвоји најважнија правила безбедног понашања у саобраћају за ове учеснике. Као следећи корак може бити израда плаката са тим правилима за зид учионице.

САОБРАЋАЈ И ЖИВОТНА СРЕДИНА

Утицај саобраћаја на животну средину добио је своје место у програму, иако је то више ствар екологије, него питање безбедности у саобраћају, зато што постоји намера да се шире култивирани однос ученика према саобраћају. Ученицима је, наравно, познато да саобраћај озбиљно загађује животну средину, те разговор о овој теми треба усмерити на промишљање о начинима смањења тог штетног утицаја. Ослонац за рад је део *Референтног оквира компетенције за безбедно учешће у саобраћају* који се односи на животну средину. У њему се наводе следећи дескриптори.

Ученик:

- наводи облике загађења које стварају учесници у саобраћају и објашњава предности пешачења, бициклирања и здравих животних навика за очување здравља и здраве животне средине (знање);
- сматра да свако понашање у саобраћају треба да буде усмерено на очување здраве животне средине (вредност);
- промовише ставове о потреби пешачења, коришћења саобраћајних средстава која не загађују животну средину и примени других мера за ефикасније коришћење превозних средстава (став);
- пажљиво се односи према зеленим површинама као пешак и бициклиста и пешачи, бициклира и примењује здраве животне навике у саобраћају (вештине).

Из наведеног се види сложеност компетенције за безбедно учешће у саобраћају и очекивање да ученици који прођу овај програм треба да имају критички однос према загађивању животне средине, али још више да имају проактивни однос према понашањима која то могу умањити. У ту сврху са ученицима се могу реализовати различите активности. На пример, могу добити задатак да радећи у пару 10 минута стоје на прометној раскрсници и преброје број возила који је туда прошао и у колико њих је био само возач без путника. Друга активност може бити припрема упитника са неколико питања о навикама возача које су повезане са животном средином. Питања би могла бити, нпр: ако треба да идете 400 метара у удаљену продавницу да ли радије користите возило или идете пешке; приликом промене гума шта сте урадили са старим гумама; да ли кад нема места за паркирање, паркирате и на зеленој површини. Затим би сваки ученик обавио разговор са три одрасле особе по избору користећи тај упитник. На часу би се обрадили добијени одговори и продискутовало о навикама испитаних возача. У наставку се може организовати да ученици радећи у малим групама осмисле како једна породица у току једног месеца може да допринесе смањењу штетног дејства саобраћаја. Наставник треба унапред да припреми податке о тој породици (колико има чланова, ког су узраста, где раде родитељи, да ли имају комшије које иду у истом смеру на посао, колико су близу продавнице, да ли поседују бицикле и сл.) на основу чега би ученици дали своје предлоге, а група би о њима дискутовала.

КУЛТУРНО ЈЕ БЕЗБЕДНО

Последња тематска целина треба да заокружи рад на овом програму. Из самог наслова се види да се културно понашање у саобраћају доводи у везу са безбедношћу. Исти такав приступ је и у *Референтном оквиру компетенције за безбедно учешће у*

саобраћају где постоје следећи декриптори (избор).

Ученик:

- разликује културне и некултурне поступке учесника у саобраћају (знање);
- осећа нелагоду у ситуацији када се учесници у саобраћају некултурно понашају и изражава спремност да критикује некултурно понашање учесника у саобраћају (ставови);
- уступа место за седење старијим особама, инвалидима и трудницама у возилима јавног превоза (вештина).

Ученицима треба да буде јасна веза између културног понашања у саобраћају и безбедности. На пример, уколико старија особи стоји у аутобусу, а млада особа седи, осим што је то некултурно, то може угрозити безбедност старије особе, нпр. у ситуацији наглог кочења возила.

У оквиру ове теме може се надградити оно што је рађено у оквиру теме Саобраћај као уређени систем. Потребно је урадити додатни осврт на осетљиве категорије учесника у саобраћају и разлозима зашто припадају тој групи, као и шта то значи за друге учеснике. Као подстицај за разговор могу се користити фотографије или снимци где се види паркирано возило на пешачком прелазу или тротоару које спречава пешаке да се неометано крећу. На тај начин се повезују саобраћајна правила и културно понашање.

И на крају, мада не мање важно, код ученика треба неговати културу помагања и пружања помоћи другим учесницима у саобраћају, наравно, у складу са њиховим могућностима. Ученици треба да буду оспособљени да уколико се нађу у ситуацији да су нпр. сведоци саобраћајне незгоде позову одговарајуће службе (полицију, хитну помоћ, ватрогасце) и пруже им релевантне податке шта се догодило и где.

ЗАВРШНЕ АКТИВНОСТИ

После рада на свим овим темама наставник може да организује различите завршне активности. Једна би могла бити да ученици радећи у мањим групама осмисле кампању у области безбедности саобраћаја која би имала за циљну групу њихове вршњаке. Групе могу изабрати шта ће бити фокус њихове кампање, а затим осмислити мото кампање, изглед плаката, клипа и активности кампање. Друга идеја је да ученици уз помоћ наставника направе квиз о безбедном учешћу у саобраћају за ученике из школе који нису похађали ову слободну наставну активност или квиз у коме би се такмичили родитељи, наставници, ученици (такмичарске групе могу бити и мешовите, нпр. по један наставник, родитељ, ученик). Трећа идеја је да заједно са Ученичким парламентом иницирају неку акцију у којој би од локалне самоуправе тражили да се изврше неке промене у окружењу школе како би ученици били безбеднији у саобраћају (додатни пешачки прелаз, семафор, лежећи полицајац, осветљење, ограда и друго).

РЕАЛИЗАЦИЈА ПРОГРАМА

За реализацију програма треба имати у виду узрасне и психофизичке карактеристике, ученика 7. и 8. разреда основне школе које су значајне за безбедно учешће

у саобраћају. Раст и развој у том периоду, који се назива рана адолесценција (од 11. до 14. године) је интензиван и води у трансформацију детета у младу особу. Многи аутори наводе да је то период неусклађености, наглих обрта и неочекиваних реакција, често непредвидљивог понашања, време честих сукоба са околином и ауторитетима и јачања утицаја вршњака. У процесу освајања слободе и самосталности, деца су склона да прецењују своје способности, знање и искуство. Неретко се може видети појава ”личне бајке”, односно веровање да се лоше ствари догађају само другима. Образовно-васпитни рад са децом овог узраста је изазов, јер им треба, истовремено, пружити слободу да развијају самосталност, али и помоћ и подршку која им је неопходна, јер још увек нису одрасли. У когнитивном смислу долази до промена које свакако иду у прилог безбедном учешћу у саобраћају. Деца са конкретног прелазе на формални тип мишљења и развија се апстрактно мишљење. Каузално мишљење је добро развијено, повећава се могућност предвиђања последица и доношења закључака. Што се тиче чула и времена реакција, оно је на нивоу одраслих. Деца добро виде и чују, одлични су им рефлекси, као и ширина видног поља, али све то одлази у други план, јер постоји проблем са пажњом, односно са селекцијом дражи и одржавањем фокуса, као и са склоношћу да се реагује импулсивно. Све то омета ученике да на адекватан начин примају и обрађују информације из саобраћаја и да доносе правилне одлуке. На пример, уколико ученик види познаника са друге стране улице, може се догодити да одмах крене да прелази улицу, а да није проверио да ли је безбедно, иако свакако зна да је то неопходно да уради. Посебно је ризично када ученици међусобно интензивно комуницирају приликом кретања у групи и тада се може десити да не региструју знакове опасности из саобраћаја, јер су фокусирани једни на друге. Осим тога, овај узраст карактерише обилато коришћење мобилних телефона, слушалица и ношење капуљаче на глави, и кад треба и кад не треба, што су све ометајући фактори у регистрацији информација важних за учешће у саобраћају. У физичком смислу, рана адолесценција је период интензивног раста тела, с тим да он није уједначен, па неки делови тела расту брже и више од других, те многа деца у том узрасту делују незграпно, а покрети недовољно координирани. Када се разматра капацитет деце тог узраста за безбедно учешће у саобраћају, треба имати у виду да у раној адолесценцији деца прилично добро напредују у квантитативним моторичким способностима (брзина, јачина, снага и издржљивост), али ће им бити потребно још времена за развој квалитативних у које спадају: координација покрета, флексибилност, прецизност, агилност и равнотежа. Међу ученицима тог узраста постоји снажна потреба да буду прихваћени у групи вршњака, што може имати за последицу повољност и прихватање понашања за која знају да нису добра. Мало је вероватно да ако две другарице претрчавају улицу ван пешачког прелаза, да ће трећа другарица независно од њих прећи правилно улицу. Код дечака се може десити да прихвате изазове у саобраћају, иако знају да то није безбедно. На пример, у страху да ће га другари задиркивати, ученик прихвата да вози бицикл без руку на управљачу и без одговарајуће опреме за заштиту. Међу осмацима ће се увек појавити и неко ко ће покушати да без присуства одраслих управља моторним возилом, са жељом да се ”покаже” пред својим другарима. Зато се некад каже, не без разлога, да је ученицима у раној адолесценцији занемаривање опасности посао.

Као и у реализацији других програма слободних наставних активности и програм *Безбедно у саобраћају* не предвиђа класична предавања, већ захтева употребу различитих наставних метода и средстава, али увек таквих да ученици буду у што већој мери активни учесници. Иако је тематика саобраћај, могу се користити технике рада у којима ће ученици

имати прилику да дебатују, полемишу, преиспитују, критички разматрају, закључују на основу аргумената... У том узрасту расте капацитет ученика да промишљају унапред, предвиђају последице, анализирају ситуације, посматрају из различитих позиција, замишљају шта би било кад би било... што омогућава наставнику да осмишљава сложеније форме рада са ученицима, као што је нпр. студија случаја из реалног саобраћаја у којој је дете на неки начин било укључено као пешак, бициклиста или путник. То значи да наставник треба да прикупи све податке који су му доступни о некој саобраћајној незгоди која се десила у непосредном окружењу ученика (када се то десило, ко је све учествовао, какви су временски услови били, који прописи нису поштовани, које последице су се десиле, ко је био крив, које мере су предузете за кажњавање, итд.) и да са ученицима организује анализу догађаја. Осим тога, могу се користити снимци преузети са интернета у којима се види нека саобраћајна ситуација погодна за анализу и активирање ученика да предвиђају будуће догађаје што је важан когнитивни захтев за каузално мишљење (довођење у везу узрока и последица) и безбедно сналажење у саобраћају. На пример, ученицима се може пустити снимак који се у једном тренутку “замрзне“, а они треба да наведу шта мисле да ће се десити. Како је за ученике најважнија активност у саобраћају да улицу прелазе правилно и безбедно, може се користити снимак ([Miracle Escape for Child Nearly Hit by Huge Lorry \[VIDEO\] \(youtube.com\)](https://www.youtube.com/watch?v=...)) у коме група деце излази из школског аутобуса, а неки од њих почињу да прелазе пут (без пешачког прелаз) иза аутобуса и возачи из супротног смера их никако не могу видети. Ученици ће са лакоћом предвидети да ће се појавити нека возила из супротног смера, али биће изненађени да је у питању цистерна са приколицом и шта ће се десити када возач буде почео да кочи како не би ударио децу. За даљу разраду ове ситуације могу се ”активирати” ученичка знања из математике и физике како би се израчунало колико метара у секунди пређе цистерна тешка, нпр. 3 тоне, ако се креће брзином од нпр. 80 км на сат.

Поред наведене студије случаја за рад на оваквој тематици погодне су различите варијанте демонстрације, симулације. На пример, могу се позвати представници локалног Ауто-мото савеза који ће ученицима омогућити коришћење специјалних наочара које симулирају ситуацију када је особа уморна или под дејством алкохола, односно, колико је тешко да се примају дражи и адекватно реагује под таквим околностима. Иако је уобичајено да се у школама појављују полицајци који говоре о безбедности у саобраћају, у оквиру овог програма могу се у госте позвати и особе које раде неке друге послове у саобраћају, нпр: возач аутобуса, инструктор у ауто-школи или саобраћајни инжењер који се бави регулисањем саобраћаја. Ученици, уз помоћ наставника, могу унапред припремити питања за госте, нпр: шта одређује колико дуго ће бити упаљено црвено и зелено светло на семафору, како се бира место где ће бити постављен семафор или пешачки прелаз, шта је најтеже у вожњи аутобуса, које су биле најопасније ситуације у којима се нашао, шта је најтеже научити кандидате у обуци вожње, итд. Уколико у близини постоји средња стручна школа која има образовне профиле из области саобраћаја, може се организовати посета ученика завршних разреда основној школи у оквиру које би они представили неке податке које су научили из предмета Безбедност. Гости могу бити и особе које су доживеле нека непријатна искуства у саобраћају. Иако то могу бити узнемиравајуће приче, ученицима треба што реалније приказати опасности које постоје у саобраћају уз уверавања да саобраћај може бити безбедан уколико се сви учесници придржавају саобраћајних правила.

Организована вођена дискусија такође може бити погодна за рад са ученицима о

различитим темама, посебно за стварање увида у сложеност саобраћаја и тешкоће у његовом регулисању. На пример, ученици могу слободно дискутовати о теми да ли законом треба уредити коришћење електричних тротинета, да ли је примереније да се крећу тротоаром или коловозом. Друга варијанта је да се ученици поделе у мање групе са задатком да образложе предности и недостатке да се тротинети крећу тротоаром, односно коловозом и након тога спровести дискусију. На крају те активности наставник може да представи каква све решења у свету, по том питању постоје.

Посебну пажњу треба посветити увођењу ученика у теме или кључне појмове садржаја. Добро изабран подстицај препознаје се по томе што мотивише ученике да учествују у раду на часу. На сајту Агенције за безбедност саобраћаја налазе се бројни материјали који су примерени узрасту ученика и обрађују понашање људи у саобраћају и најважније аспекте безбедности. За ученике су посебно атрактивни и пријемчиви клипови са познатим особама као што су глумци, певачи, спортисти који се налазе у неким саобраћајним ситуацијама, укључујући и серију клипова снимљених као ”скривена камера”.

Што се тиче опреме која је потребна за реализацију овог програма, било би добро да постоји у некој мери, али се и без ње он може квалитетно остварити. Многе школе поседују неке врсте полигона, али како се ради са ученицима 7. и 8. разреда који су већ у великој мери савладали правилно прелажење улице, то није неопходно. Како програм није усмерен да код ученика развија високу спретност у вожњи бицикла, онда нису потребни ни бицикли ни полигони. Ако нам је циљ да ученик увек ставља сигурносни појас када је у путничком возилу (ниво вештине), не треба да вежба стављање појаса, јер је то изузетно једноставна моторна радња. Потребно је развити позитиван став према употреби сигурносних појасева, јер као и сви други ставови, он има сазнајну, емотивну и вољну компоненту. Потребно је много рада да би се унапредили ставови и вредности ученика који су важна компонента компетенције за безбедно учешће у саобраћају, али ту већу улогу може имати добро вођени разговор после одгледаног пажљиво изабраног видео снимка, него употреба неке посебне опреме. За реализацију овог програма предност имају различити ресурси (снимци, фотографије, сценарији радионица, гости...) у односу на опрему (полигон, саобраћајни знаци, модели возила...) која је значајнија у раду са млађим узрастом.

ХОР-секција

План рада музичке секције (хор)

Активност	Носиоци активности	Начин праћења
1. Пријем нових чланова	Предметни наставник, ученици	-записник -увид у Дневник рада хора и оркестра

2 Одабир композиција	Предметни наставник, ученици	-записник -увид у Дневник рада хора и оркестра
3.Одабир композиција за Дан школе	Предметни наставник, ученици	-записник -увид у Дневник рада хора и оркестра

Активност	Носиоци активности	Начин праћења
4. Посета Народном позоришту	Предметни наставник, ученици	-фотографије -видео запис -увид у Дневник рада хора и оркестра
5. Извођење програма за Дан школе	Предметни наставник, ученици	-фотографије -видео записи
6.Деца певају хитове Караоке	Предметни наставник, ученици	-фотографије -видео записи
7. Анализа рада секције	Предметни наставник, ученици	-записник -увид у Дневник рада хора и оркестра

ХОР И ОРКЕСТАР – од V до VIII разреда

Садржај програма	Број часова	Активности ученика	Активност и наставника	Начини и поступци остваривања садржаја	Циљеви и задаци музичке културе
Извођење музике а) Певање песама (учење по слуху и учење песме са нотног текста) б) Основе музичке писмености	10	- певање песама - самосталност - изражајност - упоређивање	- наводи - комуницира - дискутује	- аудитивна - дијалогска - демонстративна	- неговање способности извођења музике певањем и свирањем - неговање смисла за колективно музицирање (певање и свирање)
Слушање музике а) Слушање вокално-инструменталних и инструменталних композиција б) Учити облике – музичка реченица, период, дводелна песма	20 Сваки час је пропраћен слушањем музике	- слушање музике - уочавање - начин музичког изражавања (врста композиције)	- анализира - усмерава - мотивише	- аудитивна - дијалогска - демонстративна	- стицање навике за слушање музичког дела - развијање способности за доживљај музичког дела - развијање способности за разумевање музичког дела - развијање критичког мишљења
Музичко стваралаштво а) импровизација мелодије на задани текст б) импровизација мелодије на задани ритам	6	- развијање способности за грађење мелодије - креативност - изражавање	- усмерава - анализира - дискутује	- дијалогска - демонстративна	- подстицање стваралачког ангажовања ученика - развијање музичке креативности - развијање способности за импровизацију мелодије